

**KRIITTISTÄ AUTONOMIAA TAVOITTELEMASSA
-KOTOUTTAMISOHJELMIEN SISÄLLÖNANALYYSI**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Tekijä Maija Koukka	
Työn nimi Kriittistä autonomiaa tavoittelemassa -Kotouttamisohjelmien sisällönanalyysi	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Maisteritutkielma
Aika Syksy 2020	Sivumäärä 53
<p>Tutkin Pro Gradu työssäni kuntien tekemiä kotouttamisohjelmia. Kotoutumislaki (L1386/2010) velvoittaa kuntia laatimaan kotouttamisohjelman neljän vuoden välein. Kotouttamisohjelmat ovat lain määrittelemä väline ohjata ja kehittää kunnan kotouttamistyötä. Kotouttamisohjelmat ovat myös yksi rakenteellisen sosiaalityön väline.</p> <p>Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa tietoa pakolaistaustaisten hyvinvoinnin, autonomian ja kriittisen autonomian näkyvyydestä kotouttamisohjelmissa. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu kotoutumisen, kotouttamisen sekä hyvinvoinnin ja autonomian määrittelystä. Tutkin kotouttamisohjelmia sisällönanalyysia hyödyntäen. Tutkimuksen aineistona ovat 15 kunnan kotouttamisohjelmat, jotka ovat julkisia asiakirjoja.</p> <p>Sisältöanalyysissa keskeisenä tuloksena on, että autonomian indikaattoria ymmärrystä tuetaan kunnissa hyvin. Kotouttamisohjelmissa kuvataan lapsille suunnattuja palveluja ja aikuisten kotouttamiskoulutuksia. Toisaalta mielenterveyden tukeminen näkyy heikosti kotouttamisohjelmissa, vaikka sen voi katsoa olevan merkittävä autonomian indikaattori erityisesti pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla. Kriittisen autonomian tukeminen näkyy kotouttamisohjelmissa joltain osin, muun muassa osallistamisen tukemisena, mutta ei vaikuttamismahdollisuuksien tukemisena, mikä on oleellista kriittisen autonomian mahdollistumisessa.</p>	
Asiasanat kotouttamisohjelma, maahanmuutto, kotoutuminen, kotouttaminen, hyvinvointi, autonomia, kriittinen autonomia, sosiaalityö	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus	

KUVIOT

Kuvio 1 Kotoutumisen viitekehys (Ager & Strang 2008).....	19
---	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	MAAHANMUUTTO SUOMEEN.....	4
3	AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA KOTOUTUMISESTA JA KOTOUTTAMISESTA ÄÄOTSIKKO	7
4	KÄSITTEELLISET JA TEOREETTISET PAIKANNUKSET.....	11
4.1	Kotoutuminen.....	11
4.2	Kotouttaminen lainsäädössä ja teorioissa.....	16
4.3	Kotouttamisohjelmat suuntaamassa käytäntöjä.....	20
4.4	Hyvinvointi.....	22
4.5	Autonomia hyvinvoinnin taustalla	25
5	KUNTIEN KOTOUTTAMISOHJELMIEN TUTKIMINEN.....	30
5.1	Tutkimuskysymykset ja menetelmät	30
5.2	Aineistona kotouttamisohjelmat.....	31
5.3	Analyysi.....	31
6	EETTINEN POHDINTA.....	33
7	TULOKSET	34
7.1	Ymmärrys.....	34
7.2	Mielenterveys	37
7.3	Ulkoiset mahdollisuudet ja vaikuttamismahdollisuudet.....	40
7.4	Kotouttamisen osa-alueet ja autonomia	45
8	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	49

1 JOHDANTO

Tutkimuksessani tarkastelen miten hyvinvoinnin edellytyksenä olevan autonomian tukeminen näkyy kuntien kotouttamisohjelmissa. Ihmisen kokonaisvaltainen hyvinvointi vaikuttaa siihen, miten arki ja uusi kotimaa koetaan sekä miten motivoitunut hän on uuden edessä. Tutkimuksen lähtökohtana on ajatukseni siitä, että hyvinvointi vaikuttaa maahanmuuttajien kotoutumiseen uudessa asuinmaassaan. Kotoutumislaki (L1386/2010) velvoittaa kuntia laatimaan kotouttamisohjelman neljän vuoden välein. Kotouttamisohjelmat ovat julkisia asiakirjoja. Ohjelmat julkaistaan kuntien internetsivuilla. Kotouttamisohjelmat ovat lain määrittelemä väline ohjata ja kehittää kunnan kotouttamistyötä. Ne ovat myös yksi rakenteellisen sosiaalityön väline. Tutkimuksessa on mukana viidentoista kunnan kotouttamisohjelmat. Analysoin ohjelmia laadullisen sisällönanalyysin avulla. Kotouttamisohjelmien analyysia ohjaa Doyalin ja Goughin (1991) teoria autonomiasta ja kriittisestä autonomiasta ja näin ollen analyysi on teoriaohjaava. Olen päätenyt kyseiseen teoriaan, koska se antaa kokonaisvaltaisen näkökulman hyvinvoinnin tarkasteluun. Yhdistän lisäksi kriittisen autonomian teoriaa kotouttamiseen liittyvään Ager ja Strangin (2008) teoriaan.

Oma mielenkiintoni aiheen tutkimiseen on lähtenyt siitä, että olen työssäni turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksen johtavana sosiaalityöntekijänä joutunut miettimään hyvinvoinnin suhteellisuutta. Olen seurannut oleskeluvan saaneiden pakolaisten sijoittumista kuntiin. Tähän elämänvaiheeseen liittyy monenlaisia haasteita. Olen usein miettinyt, puhuvatko sosiaalityöntekijät samasta asiasta asiakkaan kanssa, puhuessaan hyvinvoinnista ja konkreettisista tavoitteista hyvinvointiin liittyen. Yhteisöllistä elämää elänyt, luku- ja kirjoitustaidoton yksinhuoltajaäiti saattaa nähdä hyvinvoinnin elementit eri tavalla kuin kunnan sosiaalitoimistossa työskentelevä kantasuomalainen. Tässä kohtaa tarvitaan asettumista asiakkaan viitekehykseen. Voiko asiakas kokea hyvinvointia vain kotouttamisohjelmien keskeisen tavoitteen eli työllistymisen kautta, ennen kuin on selvitetty mitä subjektiivinen hyvinvointi asiakkaalle on ja miten se saavutetaan? Pitäisikö kotouttamista edistäviä palveluita arvioida työmarkkinoiden ja taloudellisten seikkojen sijaan suhteessa maahanmuuttajien kokemaan hyvinvointiin?

Itä-Suomen Yliopiston tutkijatohtori Tiina Sotkasiira (2018) on tutkinut kotoutumista hyvinvoinnin näkökulmasta. Hänen mukaansa kotoutumiseen liittyviin ongelmiin voitaisiin vaikuttaa tehokkaammin, jos kotouttaminen nähtäisiin selkeämmin maahanmuuttajien hyvinvoinnin tukemisena. Kotouttaminen tulisi ymmärtää mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja tehdä tärkeitä valintoja elämään ja hyvinvointiin liittyen. Tällöin kotouttaminen voisi vahvistaa maahanmuuttajan omaa kyvykkyyttä. (Sotkasiira 2018.) Maahanmuuttajien kotoutuminen on ajankohtainen ja tärkeä aihe yhteiskunnassamme. Aihe on relevantti yhteiskunnallisesti, koska kotouttamistoimenpiteet eivät ole olleet riittävän onnistuneita Suomessa ja haasteita riittää. Yhteiskuntaan asettuminen vie usein pitkän ajan ja kotoutumisen prosessit voivat olla vaivalloisia. Pakolaistaustaisten syrjäytyminen on kantaväestöä huomattavasti yleisempää, eikä työllistyminen ole onnistunut toivotulla tavalla. Työttömyyden, työn osa-aikaisuuden ja pienen palkan vuoksi maahanmuuttajien osuus perustoimeentulotuen asiakkaista on suurempi kuin heidän osuutensa väestöstä. Etenkin pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla köyhyys ja siihen liittyvät sosiaaliset vaikeudet ovat Suomessa yleisiä (Saukkonen 2020).

Kun työttömyysluvut näyttävät suuria eroja maahanmuuttajien ja suomalaisten välillä, tulkitaan helposti, että kotoutumisessa on epäonnistuttu. Rikollisuustilastoilla perustellaan helposti kulttuurista sopeutumattomuutta. Kotoutuminen on kuitenkin näitä seikkoja monimutkaisempi ilmiö. Tämän seikan ymmärtäminen on oleellista kotouttamistoimia kehitettäessä. Kotoutuminen on hyvin laaja-alainen ilmiö ja useiden henkilökohtaisten sekä yhteisten prosessien kokonaisuus, kattaen kaikki elämän osa-alueet. (Saukkonen 2020.)

Sosiaalityössä puhutaan kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Tutkimukset ovat osoittaneet, että sillä on suuri merkitys ihmisen hyvinvoinnin, motivaation ja työkyvyn kannalta. Kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin keskittyminen parantaa kyvykkyyden tunnetta ja kasvattaa luottamusta omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Onko tämä vain tietynlaisten ihmisryhmien keskuudessa tapahtuvaa elitististä puhetta vai voisiko se olla totta myös kotouttamispalveluissa? Kokonaisvaltaisen hyvinvointikäsitteen näkökulmasta virallisen kotouttamispolitiikan keskiössä olevat työllisyys ja materiaallinen hyvinvointi ovat hyvin kapea määrittely hyvinvoinnille. Ihmiselämä tulisi nähdä myös sosiaalisena ja yhteisöllisenä toimintana, jotta voitaisiin luoda todellista koettua hyvinvointia. Tavoiteltavaa olisi, että ihminen voisi vielä kokea vaikuttavansa olosuhteisiinsa ja tuntea vapautta vaikuttaa omaan elämäänsä ja valintoihinsa. Sosiaalityöllä on mielestäni tässä tärkeä rooli. Sosiaalityö on hyvinvointityötä, koska siinä tulee kiinnittää huomiota tekijöihin, jotka edistävät tai estävät ihmisen hyvinvoinnin toteutumista. Tässä keskiössä ovat ihmisen ja hänen ympäristönsä väliset suhteet.

Itselleni tärkeää on tutkimukseen liittyvän tiedon lisääminen ja koen teeman relevantiksi tieteellisen tutkimuksen kannalta. Tavoitteenani on hyvinvoinnin edistämiseksi tuoda näkyväksi kotouttamiseen liittyvä laajempi näkökulma. Onnistuneella kotouttamisella on suora yhteys hyvinvointiin. Uskon, että kotouttamisen yhteydessä havaittuihin ongelmiin voitaisiin puuttua aiempaa nopeammin, jos sitä katsottaisiin asiakkaan hyvinvoinnin näkökulmasta ja palveluita suunniteltaisiin aikaisempaa suoraviivaisemmin hyvinvoinnin lähtökohdista.

Aloitan tutkielmani tarkastelemalla teemaan liittyviä käsitteitä ja aikaisempia tutkimuksia aiheesta, minkä jälkeen siirryn teorioiden esittelyyn. Tämän jälkeen avaan tutkimusmenetelmiä ja analyysitapaa. Seuraavaksi kuvaan analyysini perusteella saadut tulokset. Lopuksi kerron tekemistäni johtopäätöksistä yhteenvedossa ja pohdinnassa.

2 MAAHANMUUTTO SUOMEEN

Suomeen muutetaan monista syistä Yleisimmät perusteet muutolle ovat perhesiteet, opiskelu, työ, humanitääriset syyt ja paluumuutto. Suomen väestöstä ulkomaalaistaustaisia on noin 7%, mikä on eurooppalaiseen tasoon verrattuna pieni luku. Suurin osa Suomessa asuvista ulkomaan kansalaisista asuvat Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla, jossa asuu yli puolet kaikista Suomessa asuvista maahanmuuttajista. (Martikainen ym. 2013, 38; Tilastokeskus 2019).

Käsitteellä maahanmuuttaja on useita määritelmiä ja se tekee sen käytöstä haastavaa. Käsitteeseen mahtuu monia eri ryhmiä. Käsitettä voidaan käyttää yhtä lailla pakolaisiin, turvapaikanhakijoihin, ulkomailta adoptoituihin sekä työn tai opiskelun perässä tullessiin henkilöihin sekä paluumuuttajiin. (Martikainen ym. 2013, 38; Tilastokeskus 2019; Söderling 2013, 17; Schubert 2013, 63) Tässä luvussa käyn läpi tarkemmin, mitä eri määritelmillä tarkoitetaan. Kaikkien tässä luvussa mainittujen käsitteiden taustalla on maahanmuuttajataustaisuus.

Tilastokeskuksen syntyperäluokittelussa väestörekisterissä näkyvät henkilöt on jaettu suomalaistaustaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin riippuen heidän vanhempiansa syntymävaltiosta. Jos molemmat vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla, on henkilö ulkomaalaistaustainen. Ulkomaalaistaustaiset taas jaetaan ulkomailla syntyneisiin maahanmuuttajiin ja Suomessa syntyneeseen toiseen sukupolveen. Rekisteröinnissä näkyy myös äidinkieli. Jos rekisteröidyn henkilön äidinkieli on muu kuin joku Suomen virallisista kielistä, kutsutaan häntä vieraskieliseksi. Ulkomaalaisiksi kutsutaan yleensä henkilöitä, joilla ei ole Suomen kansalaisuutta. (Saukkonen 2020.)

Jos henkilöllä on suomalaiset sukujuuret, on hän paluumuuttaja. Paluumuuttajilta vaaditaan oleskeluluvan hakuvaiheessa selvitys syntyperästä ja todistus sukulaisuudesta. Paluumuuttajat ovat entisiä Suomen kansalaisia tai syntyperäisen Suomen kansalaisen jälkeläisiä. Paluumuuttajiksi luetaan myös Inkerin suomalaiset ja vuosina 1939-1945 Suomen armeijassa palvelleet, jos he muuttavat Suomeen. (Paluumuuttajana Suomeen 2019)

Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua ja oleskeluoikeutta Suomeen. He eivät kuulu väestöön eikä siis ole kirjattu väestörekisteriin. Turvapaikanhakijaa voidaan kutsua pakolaiseksi, jos hänelle myönnetään oleskelulupa. « Pakolainen on henkilö, jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta ja joka oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai pelon johdosta haluton turvautumaan maan suojaan » (Gothóni & Siirto 2016, 11-12; Turvapaikanhakijat ja pakolaiset 2019).

Pakolaistaustaisiksi kutsutaan tässä tutkimuksessa henkilöitä, jotka ovat tulleet Suomeen kiintiöpakolaisina tai turvapaikanhakijoita, jotka ovat saaneet Suomessa oleskeluluvan kansainvälisen suojelun perusteella. Pakolaiselle myönnetään toissijaista tai tilapäistä kansainvälistä suojelua. Toissijaista suojelua myönnetään, jos pakolaista uhkaa jokin muu todellinen vakava vaara kuin turvapaikan perusteena oleva vaino, kuten esimerkiksi uhka kuolemanrangaistuksesta, kidutuksesta tai aseellisesta selkkauksesta. Tilapäistä suojelua annetaan pakolaiselle, joka on joutunut pakenemaan kotimaastaan sodan tai jonkin muun väkivaltaisen tilanteen tai ympäristökatastrofin vuoksi, jolloin suojeluntarve katsotaan tilapäiseksi. Pakolaisasema on sekä kiintiöpakolaisilla, että turvapaikan saaneilla. (Gothóni & Siirto 2016, 11-12; Turvapaikanhakijat ja pakolaiset 2019).

Valtioneuvosto päättää vuosittain pakolaisten vastaanottoon liittyvän kiintiön kohdentamisessa ja suuruudessa. Valittuja henkilöitä kutsutaan kiintiöpakolaisiksi. UNHCR on näissä tapauksissa määritellyt henkilön pakolaiseksi ennen Suomeen tuloa. Kiintiöpakolainen on pakolaisleirissä asunut henkilö, joka tulee Suomeen UNHCR:n. Suomen eduskunta määrittää vuosittaisen pakolaiskiintiön. Ensimmäinen sadan henkilön pakolaiskiintiö saapui Suomeen vuonna 1988. Nykyään vuosittainen pakolaiskiintiö on 850 henkilöä. UNHCR:n piiriin kuuluu 19,9 miljoonaa pakolaista maailmalla, joista suurin osa asuu naapurimaissa. Uudelleensijoitettuna kiintiöpakolaisina on 102 800 henkilöä. (Kiintiöpakolaiset 2019; Mäkelä 2016, 78; Saukkonen 2013, 54.)

Kun kiintiöpakolainen tai turvapaikanhakija saa Suomesta pakolaisaseman, sijoitetaan hänet tulevaan kotikuntaan, mistä hän saa asunnon. Siitä alkaa varsinainen kotoutuminen. Kotikunta on velvollinen järjestämään kotoutumispalveluita kaikille kuntaan muuttaville maahanmuuttajille. Kotoutumislaki määrittää tarvittavat toimenpiteet. Valtion korvaa kunnalle pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kotouttamisesta aiheutuneet kustannukset. Kiintiöpakolaisten kohdalla korvaus on neljän vuoden ajalta ja turvapaikanhakijan kohdalla kolmen vuoden ajalta. (Hansen & Holm 2016.)

Kansainvälisessä tutkimuksessa maahanmuuttajat erotellaan niin sanottuihin pakko- ja vapaaehtoiisiin muuttajiin. Pakkomuuton ja vapaaehtoisen muuton raja on

vaikea määritellä. Nykyajan pakkomuuton (engl. forced migration) taustalla on monimutkaisia syitä ja ne liittyvät usein pitkään kestäneisiin erityyppisiin, konflikteihin. Pakkomuuttoon voi vaikuttaa myös luonnonkatastrofit. Yleensä pakkomuuttajilla on kokemus kodin jättämisestä pakon edessä, mihin liittyy inhimillinen hätä, mutta samaan aikaan uudet mahdollisuudet. (Lyytinen 2019.)

3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA KOTOUTUMISESTA JA KOTOUTTAMISESTA ÄÄOTSIKKO

Tässä luvussa tarkastelen aiheeseeni liittyviä aikaisempia tutkimuksia. Maahanmuuttajien kotoutumista on tutkittu Suomessa paljon. Kuntien lakisääteiset kotouttamisohjelmat, jotka ohjaavat maahanmuuttotyötä, eivät ole kovinkaan tutkittuja. Kotouttamispolitiikkaa ja sen toteutusta on myös tutkittu vähän, minkä lisäksi kotoutumisen edistämistyön tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta on arvioitu vähän. (Saukkonen 2020.)

Pasi Saukkonen on tutkinut paljon kotoutumista ja kotouttamista. Saukkosen (2020) kirjassa "Suomi omaksi kodiksi" mainitaan, että kenelläkään ei ole ajantasaista käsitystä siitä miten laadittuja kotouttamisohjelmia on hyödynnetty kaupungin kotouttamispalveluiden ja politiikan kehittämisessä. Valtioneuvosto on kuitenkin tehnyt selonteon maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikasta vuodelta 2015 missä todetaan, että kunnat ovat laatineet kotouttamisohjelmia vaihtelevasti ja niiden sisällöt vaihtelevat paljon toisistaan. Kirjassa on selvitetty myös sitä mitä kotouttamisohjelmilla voidaan tarkoittaa ja kuinka kotoutuminen ja kotouttaminen voidaan eri paikkakunnilla ymmärtää. Saukkonen (2020) tarkastelee pääkaupunkiseudun ohjelmia ja toteaa niiden eroavan toisistaan rakenteellisesti ja tyyllillisesti. Kotouttamisohjelmatyö vaikuttaa selvityksen perusteella myös kyseisten kaupunkien (Helsingin, Vantaan ja Espoon), strategisessa työssä vakiintumattomalta, mikä vaikeuttaa ohjelmien systemaattista vertailua. Tilanne kertoo siitä, että kunnat kiinnittävät kotouttamisohjelmat enemmänkin kunnan omaan strategiaan kuin kansallisiin linjauksiin. (Valtioneuvosto 2015.)

Saukkosen (2013) käsitteleeekin kyseistä teemaa kirjassaan "Erilaisuuksien Suomi, vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot" tuoden esiin kotouttamisen ja kotoutumisen haasteita. Suomalaisen kotouttamispolitiikan yksi keskeinen kipupiste on kuntien autonomia integroinnin käytännöntoteutuksessa. Valtionvallan mahdollisuudet ohjata kotouttamista ovat rajalliset. Vaikka paikallinen

soveltaminenkin on tärkeä, on vaihtelu kuntien välillä huono asia. Saukkosen (2013) mukaan erityisesti suurilla kunnilla ja valtiovallalla tulisi olla laaja yhteisymmärrys siitä kotoutuminen yhteiskunnassamme tarkoittaa. Toinen oleellinen kipupiste on taloudelliset resurssit. Rahan puutteen vuoksi edes kaikkia lakisääteisiä palveluita ei olla voitu järjestää. Lisäksi maahantulijoiden todelliset tarpeet näyttäytyvät paljon laajemmin kuin mitä lakisääteiset palvelut voivat tyydyttää. Todellinen onnistuminen kotouttamistyössä vaatii siis lakisääteisten palveluiden lisäksi kunnilta ja heidän työntekijöiltään paljon hyvää tahtoa ja toimeliaisuutta. (Saukkonen 2013 ja 2020.)

Kotoutumisessa on ollut mittavia haasteita ja monissa tutkimuksissa on keskitytty selvittämään mihin kotouttamispalveluissa tulisi keskittyä, jotta kotouttamisessa voitaisiin onnistua paremmin. Monet tutkimukset osoittavat, että onnistunut kotoutuminen vaatii sitä, että maahan tullut kokee kuuluvansa osaksi uutta yhteiskuntaa. Eveliina Heino (2018) on tutkinut väitöskirjassaan arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajilla. Hän tutki myös palveluiden vaikutusta kotoutumiseen. Hänen väitöskirjansa tulosten mukaan maahanmuuttajien arjen kansalaisuus muodostuu kolmesta eri tekijästä; autonomiasta, tunnustuksesta ja kuulumisesta. Tutkimus tuotti myös tärkeää tietoa maahanmuuttajien elämäntilanteisiin liittyvien tekijöiden huomioonottamisesta heille suunnatuissa peruspalveluissa. Tällaista tietoa voidaan hyödyntää muun muassa kotouttamisohjelman kehittämisessä. Myös Aira Kurtin (2010) lisensiaatti työssä tutkittiin maahanmuuttajien tarpeita ja palveluja. Hän tarkastelee tutkimuksessaan kotouttamispolitiikkaa 22 eri kunnan kotouttamisohjelmassa. Tutkimuksen keskiössä oli maahanmuuttajien tarpeet, palvelut ja kehittämistarpeet. Hänen tutkimuksensa tulokset osoittivat, että kotouttamisohjelmat ovat vaihtelevia ja, että palveluissa oli eroja. Tutkimuksessa tuli myös esiin se, ettei maahanmuuttajien ääni kuulunut ohjelmissa. Tämän tutkimuksen tulokset antavat tärkeää tietoa tutkimustani varten.

Omaa ääntä ja mahdollisuuksia vaikuttaa omaan kotoutumiseen korostaa myös Tiina Sotkasiiran (2018) tutkimus. Hänen pohdintansa kotouttamiseen liittyen toimivat kiinnostavina taustoittajina tutkimukselleni. Hän kyseenalaistaa artikkelissaan "Kotoutumista vai hyvinvointia? Maahanmuuttajien autonomia syrjäseutujen kotopalveluissa" kotouttamisen ympärillä olevaa palvelujärjestelmää. Hänen artikkelissaan todetaan, että vasta kun kotoutuminen nähden enemmänkin mahdollisuutena tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja valintoja eli autonomiana ja kriittisenä autonomiana, kotoutumisesta tulee kotoutujien olemassa olevaa kyvykkyyttä vahvistavaa toimintaa. Sotkasiiran (2018) mukaansa kotouttamisen yhteydessä havaittuihin ongelmiin voitaisiin puuttua aiempaa nopeammin, jos kotouttaminen käsitettäisiin selkeämmin kotoutujan hyvinvoinnin tukemiseksi (Sotkasiira 2018).

Turtiainen ja kumppanit (2018) käsittelevät artikkelissaan "Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineessa", sitä miten aktiivinen kansalaisuus kiinnitetään useasti työkansalaisuuden ideaaliin ja se on nähtävissä myös kotouttamispolitiikan käytänteissä. Siitä kärsii erityisesti perheiden yksilöllisten tarpeiden huomioiminen. Perheenyhdistämistä on kiristetty voimakkaasti Suomessa viime vuosina, mikä vaikuttaa kotoutumisen onnistumiseen, kun joudutaan elämään erossa primääriperheestä. Yksinäisyys, työttömyys ja psyykkisen oireet voivat lisääntyä. Yksinäisyys lisääntyy erossaolon myötä. Lisäksi se lisää työttömyyttä sekä vaikeuttaa kielitaidon kehittymistä. Henkilökohtaisia ominaisuuksia ja tarpeita ei aina tunnisteta tai ne tunnistetaan väärin kotouttamispalveluissa. Tutkimusten mukaan niiden sivuuttaminen voi johtaa pitkäaikaiseen hankalaan riippuvuuteen uuden yhteiskunnan tuesta. "Tämä näyttäytyy muuan muassa siten, että autonomia ei toteudu vaan käytännön asioiden hoitaminen ja omaa elämää koskeva päätöksenteko jää viranomaisten tehtäväksi" (Turtiainen ym. 2018). Ongelma palveluiden yksilöllisyyden puutteessa on muun muassa siinä, että ymmärrys kotouttamisesta kaventuu, kun kansalaisuutta tarkastellaan järjestelmälähtöisesti ja keskitytään työkansalaisuuteen sekä talouden näkökulmiin. Turtiainen ym. (2018) toteaa, että järjestelmän tarpeista käsin rakennettu maahanmuuttajien sopeuttaminen kääntyy lopulta itseään vastaan. Yksilöiden tarpeet eivät rakennu vain ulkoisten määrittelyjen varaan ja artikkelissa tulekin ilmi, että yksilöllisten tarpeiden tunnistamattomuus ja huomiotta jättäminen passivoivat kotoutujia. Maahanmuuttajista voi tulla herkästi aloitekyvyttömiä omasta tahdosta riippumatta ja sitä kautta palveluista riippuvaisiksi. Neuvottelu mahdollisuus omasta tulevaisuudesta autonomian tasolla puuttuu. Tämä voi muodostaa uhan heidän aktiiviselle kansalaisuudelleen ja hyvinvoinnille. (Turtiainen ym. 2018.)

Sari Heikkinen (2015) tutkii väitöskirjassaan kotoutumista ikääntyneiden näkökulmasta. Hänenkin tutkimuksessaan käy ilmi maahanmuuttajien äänien heikko kuuluvuus kotouttamisohjelmissa. Tutkimuksessa keskitytään ikääntyvien, Neuvostoliiton alueelta tulleiden maahanmuuttajien kotoutumiseen ja arjen muotoutumiseen Suomessa. Heikkinen (2015) haastatellut kolmea sukupolvea. Tämän lisäksi aineistona on 18 kunnan vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat. "Haastateltavien arkeen sisältyy sukupolvien välinen kanssakäyminen, yllirajaiset suhteet sekä kokemukset kotoutumisesta ja syrjäytymisestä" (Heikkinen (2015). Tulokset tuovat esiin ikääntyneiden maahanmuuttajien perhekeskeisyyden, missä sukupolvien välisen solidaarisuuden korostuu. Kotouttamisohjelmien ja vanhuspoliittisten ohjelmien kautta Heikkinen (2015) selvittää ikääntyvien kotoutujien huomioimista kuntalaisina ja palvelujen käyttäjinä.

Laajempaa eurooppalaista näkökulmaa kotoutumiseen tuo Euroopan Unionin selvitys "What measures are in place to ensure the long-term integration of migrants and refugees in Europe?". Selvitys tarkastelee sitä, miten Euroopan maat ovat toteuttaneet vuosien 2014-2016 aikana tulleiden pakolaistaustaisten ja kolmansista maista muuttaneiden pitkän ajan kotouttamista. Keskeiset johtopäätökset selvityksessä osoittavat, että kaikilla Euroopan Unionin mailla on toimintamallit kotouttamiselle, mutta harvalla maalla on systemaattisia toimintamalleja kotouttamistoimenpiteiden tulosten mittaamiselle. EU maissa on hyvin ymmärretty kielikoulutuksen tärkeys, mutta monissa maissa kielikoulutuksen järjestäminen vähenee huomattavasti alkeiskurssien jälkeen. Tämä on nähtävissä myös Suomessa ja moni maahanmuuttaja joutuu käymään tasoaan alemmalla kielikurssilla. Tutkimuksessa tuli myös esille, että maahan tulleilla on kutakuinkin hyvä mahdollisuus päästä työvoimapalveluiden piiriin, mutta ne eivät välttämättä vastaa tulijoiden tarpeisiin eikä ammattikoulutukseen pääsy ole helppoa. Tässä on haasteita myös Suomessa. Tärkeä huomio tutkimuksessa oli lasten epätasa-arvoiset mahdollisuuden koulutuksessa ja mahdollisuudet päästä korkeakoulutukseen. Myös terveys- ja asumispalveluiden tulisi saada enemmän huomiota päättäjiltä. Tuloksissa todettiin myös, että kaikissa EU maissa on syrjimistä estäviä lakeja, mutta niiden käyttö on heikolla tasolla monissa jäsenmaissa. (EU, EWSI Editorial Team 2020.)

4 KÄSITTEELLISET JA TEOREETTISET PAIKANNUKSET

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen, mikä muodostuu kotoutumisen, kotouttamisen sekä hyvinvoinnin ja autonomian määrittelystä. Kotouttaminen ja kotoutuminen määritellään myös lainsäädännössä. Selvitän myös kotouttamisen lakisääteistä taustaa. Valtiovallan tehtävänä on edistää kansalaisten hyvinvointia. Kotouttamisohjelma on osa tätä prosessia antaessaan ohjeistusta siihen, miten maahanmuuttajia kotoutetaan parhaalla mahdollisella tavalla siten, että heistä voisi tulla kokonaisvaltaisia, hyvinvoivia kansalaisia. Kotoutuminen koskettaa ihmisen arkea ja elämää kokonaisvaltaisesti ja on näin oleellinen hyvinvoinnin kannalta.

4.1 Kotoutuminen

Maahanmuuttajien uutteen kotimaahan sopeutumiseen liittyy paljon erilaisia termejä. Suomessa on vakiinnutettu termi kotoutuminen. Vuonna 2011 voimaan tullut laki kotoutumisen edistämisestä (L1386/2010i) säätelee kotouttamistyötä. Oleellista laissa on turvata, että perustietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, työelämästä ja palveluista annetaan maahanmuuttajille. Alkuvaiheen tiedottaminen, ohjaus ja neuvonta ovat lain keskiössä. Laki koskee kaikkia maahanmuuttajia, joilla on ulkomaalaislain mukainen oleskelulupa Suomessa. Laki määrittää, että julkisia palveluja järjestettäessä ja kotoutumista edistäviä toimenpiteitä toteutettaessa, tulee kaikkien maahanmuuttajien tarpeet huomioida. Yleisesti ottaen kotoutuminen tarkoittaa niitä prosesseja, joita maahanmuuttaja käy läpi löytääkseen oman paikkaansa ja tapansa

toimia uudessa yhteiskunnassa. Sen sijaan kotouttamisella tarkoitetaan näitä prosesseja tukevia julkisen hallinnon toimenpiteitä.

Yhteinen ja jaettu ymmärrys kotoutumisprosessista on tärkeä, koska se tukee kotoutumista edistävien palveluiden suunnittelua. Työ- ja elinkeinoministeriön katsauksessa tammikuussa 2020 todetaan, että kotoutumisen toteutuminen ”on moniulotteinen- ja tekijäinen kokonaisuus, johon osallistuvat sekä vastaanottava yhteiskunta että muuttajat itse”. Vastavuoroisuus edellyttää sitä, että uusi kotimaa olisi vastaanottavainen. Suomella on ollut haasteita muokata työelämää sellaiseksi, mikä hyväksyisi maahanmuuttaja täysin osaksi normaalia työarkea. Suomalaisen työelämän vastaanottavuus vaikuttaa maahanmuuttajien työllistymismahdollisuuksiin. Katsauksessa huomattiin työmarkkinoiden olevan hierarkiset, mikä aiheuttaa jopa korkeastikin koulutettujen maahanmuuttajien jälkeen jäämisen ansiotasossa ja työllistymisessä. Maahanmuuttajataustaiset joutuvat lähettämään huomattavasti enemmän hakemuksia päästäkseen haastatteluun, silloinkin kun ominaisuudet ovat samat suomalaisen kanssa. Työllistyminen vaikuttaa muun muassa maahanmuuttajien yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Katsauksessa todetaan, että ”maahanmuuttajan yksilölliset ominaisuudet, kuten koulutus tai kielitaito, eivät yksin selitä kotoutumista tai työllistymistä, vaan kyse on laajemmasta maahanmuuttopolitiikan muodostamasta ympäristöstä sekä yhteiskunnan asenteista”. Mielestäni tässä on juuri kyse kotoutumisen kaksisuuntaisuuden puutteesta, mihin tulisi vaikuttaa erilaisin toimin. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020.)

Suomi on pärjännyt kotouttamistoimenpiteiden kansainvälisissä vertailuissa hyvin ja paperilla kaikki näyttääkin hyvältä. Ongelmia on kuitenkin käytännön tasolla paljon. Saukkonen (2016) luettelee artikkelissaan keskeisiä kotouttamisen ongelmia. Ensinnäkin palvelusysteemin on liian monimutkainen, vastuun jakautuessa niin monelle eri taholle ja hallinnolliselle osa-alueelle. Toisekseen kunnilla on paljon autonomiaa, joten kunnat ovat vapaita tekemään päätöksiä ja suunnitelmia kotouttamiseen liittyen, mikä johtaa hyvin erilaisiin tapoihin hoitaa asiaa maan sisällä. Myös kotouttamiseen käytettävissä resursseissa on ollut puutteita. Lisäksi kotouttamispalveluiden ohjaamisessa on nähty puutteita. Ohjaavien tahojen on ollut vaikea saada tietoa kotouttamissuunnitelmien tekemisestä, kotouttamiskoulutuksista ja paikallisista toimijoista, minkä vuoksi tuloksia on myös vaikea mitata. (Saukkonen 2016.)

Pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla kotoutumiseen voi vaikuttaa hyvin monenlaiset tekijät. Pakolaistaustaiset maahanmuuttajat ovat hyvin heterogeeninen joukko. Jokaisella heistä on elämäntarinansa. Osa heistä on juuri ennen Suomeen tuloa kokenut traumaattisia kokemuksia. Työssäni olen huomannut, että aluksi ihminen voi tuntea helpotusta päästessään turvaan uuteen maahan ja voi vaikuttaa siltä että,

ihminen voi näennäisesti hyvin turvapaikkaprosessin ajan. Oireet tulevat usein esiin vähän myöhemmässä vaiheessa, ellei akuutti kriisi ole päällä maahan saapuessa. Usein oleskeluluvan saatua ja kuntaan muuton seurauksista monet palaset alkavat olla kohdallaan, mutta yleistä on, että pakolaistaustainen alkaa tässä kohtaa kärsiä yksinäisyydestä. Pysyvä paikka uudessa maassa johtaa kotimaahan paluun ajatuksesta luopumiseen, mistä voi seurata myöhemmin psyykkisiä oireita. Kotouttamisessa on huomioitava se tärkeä seikka, että mielenterveysongelmat vaikeuttavat kotoutumista.

Sopeutumiseen voi vaikuttaa myös se, jos entisen kotimaan tapahtumat ja sinne mahdollisesti jäänyt perhe on ikävän kohteena. Samaan aikaan uudessa kotimaassa tarvittavien taitojen opettelu voi aiheuttaa stressiä ja paineita. Tämän kaiken käsittelyssä on tärkeää saada oikeanlaista yksilöllistä tukea. THL:n sivuilla kirjoitetaan: "Tasapainon ja voimavarojen löytäminen ja käyttöönottoaminen, asianmukaisen tuen ja palvelujen saaminen sekä kriisien läpikäyminen vahvistavat mielenterveyttä kotoutumisen aikana. Tavoitteeksi on asetettu, että kotoutumislain alaisen kielikoulutuksen toivotaan tulevaisuudessa palvelevan paremmin psyykkisesti oirehtivia." (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos.)

Kotoutumislaki (L1386/2010) määrittelee myös kotoutumisen maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteisena kehityksenä. Siihen liittyy myös maahanmuuttajan tukeminen oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen, mikä on oleellista kotoutumisen kannalta. Laki lähtee integraation käsitteestä. Tämä tarkoittaa sitä, että Suomeen muuttaneella henkilöllä on mahdollisuus sekä säilyttää oma kieli- ja kulttuuritaustansa että rakentaa uutta identiteettiä. Kotoutumislain kaksisuuntaisuudessa maahanmuuttaja saa tarvittavia tietoja ja taitoja kotoutumisen tueksi samaan aikaan kun maahanmuuttajan mahdollisuuksia säilyttää oma kulttuuri-identiteetti ja kieli tuetaan. (Kotoutumislaki L1386/2010)

Kotouttamisella tarkoitetaan laissa kotoutumisen monialaista tukemista. Kotouttamisen avulla viranomaisten tulee edistää hyvinvoinnin, terveyden, koulutuksen ja työllisyyden toteutumista maahanmuuttajien elämässä. Lain velvoittamat kunnan ja työ- ja elinkeinohallinnon palvelut antavat tietoa maahanmuuttajalle hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan Suomessa ja työelämässä. Kotouttamiseen osallistuvat viranomaiset ovat työ- ja elinkeinoministeriö, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset ja kunnat, mutta käytännön toteutuksesta vastuu on kunnilla ja työvoimahallinnolla.

Integroitumisesta puhutaan usein kotouttamisen ja kotoutumisen rinnalla. Integraatio on ilmiönä monitahoinen ja siinä näkökulma on maahanmuuttajassa itsessään, hänen taustassaan ja ominaisuuksissaan. Saukkosen (2013) mukaan integraatiossa nähdään, että maahanmuuttajien ominaisuudet, kansallinen ja kansainvälinen kehitys sekä erilaiset taustayhteisöt vaikuttavat kotouttamiseen.

Oman paikan löytämisen prosessi liitetään yleensä integraatioon. Suomessa on katsottu, että integraatio terminä tarkoittaa maahanmuuttajien yksipuolista sopeutumista ja siksi on haluttu luoda uusi käsite vahvistamaan prosessin kaksisuuntaisuutta. (Saukkonen 2013, 66; Saukkonen 2016.)

Saukkonen (2013) mukaan kotoutumisen tavoitteena on, että maahanmuuttaja ”omaksuu sellaisia tietoja, taitoja ja tapoja, jotka edesauttavat häntä osallistumaan uuden kotimaan elämään”. Jotta kotoutuminen voi onnistua tulee maahanmuuttajien itse olla aktiivinen, mutta uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen koskee yhtä lailla kantaväestöä, Kotoutumisen kaksisuuntaisuus edellyttää sitä, että molempien tulee olla valmiita ja sopeutua elämään kulttuurisesti monimuotoisessa yhteiskunnassa. (Saukkonen 2013, 87.) Kotoutumisen edistymisen kannalta keskeistä on juuri sosiaalisten suhteiden ja verkostojen rakentuminen. On tärkeää, että Suomeen muuttanut eivät koe oloaan yksinäiseksi, minkä lisäksi on oleellista, että ihmissuhteet ulottuvat eri väestöryhmiin kuuluviin ihmisiin. Kotoutujan hyvinvoinnin kannalta keskeistä on myös luottamus uuden kotimaan sosiaalisiin instituutioihin ja kanssaihmiisiin. Kuitenkin varsin monilta kotoutumisprosessia olevilta puuttuu vuoden 2014 ”Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi” -tutkimuksen mukaan suomalainen ystävä. Sen sijaan tutkimus osoitti, että luottamus sosiaalisiin instituutioihin, oikeuslaitokseen ja poliisiin oli hyvää. (Saukkonen 2020.)

Kotoutumisen vastavuoroisuus edellyttää tietoa uudesta yhteiskunnasta. Viranomaisten velvollisuus on tarjota kotouttavia toimi. Näissä keskeisiä ovat koulutus ja töihin pääsyn edistäminen. Maahanmuuttajalla taas on velvollisuus osallistua hänelle laadittuun kotoutumissuunnitelmaan. Kaksisuuntaiseen kotoutumiseen liittyy myös yhteiskunnallinen näkökulma. Tämä tarkoittaa, että kantaväestön edustajiltakin odotetaan aloitteellisuutta ja halua vuoropuheluun ja muutokseen muuttuvassa yhteiskunnassa. Tällä on suotuista vaikutus yhteiselämään. (Hammar & Siirto 2016, 225-226; Niessen & Huddleston 2010, 164.)

John Berryn (1980) malli kotoutumisesta on yksi tunnetuimpia uuteen kulttuuriin sopeutumisen malleja. Hän käyttää uuteen kotimaahan sopeutumisesta termiä akkulturaatio. Berryn mallissa akkulturaatioasenteet jaetaan neljään kenttään; integraatioon, assimilaatioon, separaatioon ja marginalisaatioon. Berryn mallissa integraatiolla tarkoitetaan sitä, että samalla, kun pidetään yllä omaa kulttuuritaustaa, huolehditaan myös ryhmien välisistä suhteista. Mallissa itsenäisiä ulottuvuuksia ovat kotoutujan kulttuurin säilyttäminen, etnisten ryhmien välinen vuorovaikutus sekä kiinnittyminen uuden kotimaan väestöön. Tutkimuksien mukaan tällaista näkökulmaa pidetään parhaana vaihtoehtona, johon maahanmuuttajia pyritään kasvattamaan. Assimilaatiota voi taas paremminkin kuvailla sanalla sulatusuuni. Siinä sopeudutaan uuteen kulttuuriin oma kulttuuritausta unohtaen. Tämä voi olla haavoittava malli, muun muassa ihmisen identiteetin näkökulmasta. Separaatiossa

puolestaan pidetään vahvasti kiinni omasta kulttuurista ja erottaudutaan uuden kotimaan kulttuurista. Marginalisaatio on syrjäytymistä, jossa henkilö erottautuu sekä omasta kulttuuriperinnöstään ja identiteetistään että valtaväestön kulttuurista. (Berry 1980.)

Akkulturaatiota pidetään teoriassa kaksisuuntaisena, mutta käytännössä se ei ole niin yksinkertaista. Sopeutumisvaatimuksia kohdistuu normaalisti enemmän maahanmuuttajiin kuin kantaväestöön. Siinä on kuitenkin kysymys molempien osapuolien vastavuoroisesta muutoksesta kohti uutta kulttuuria. Se voi olla kuitenkin eri osapuolilla eri tasoista (Berry 2008, 330). Akkulturaatioilmiössä yksilössä tapahtuu muutoksia persoonallisessa käyttäytymisessä, missä yksilö prosessoi mielen sopeutumista uudessa elinympäristössä (Berry 2005, 698–699; Berry 2008, 330.)

Yhteiskunnan tasolla taas akkulturaatioilmiössä kulttuuri muokkautuu enemmänkin yleisellä tasolla. Siinä sosiaaliset rakenteet ja instituutiot saavat uusia kulttuurisia tapoja toimia. Tällainen kulttuurien välinen vuorovaikutus ei tapahdu nopeasti. Suuremmat muutokset voivat vaatia vuosikymmeniä, mikä vaikeuttaa niiden huomaamista. (Berry 2005, 698–702.)

Berryn malli on kuitenkin aika kapea, jos ajatellaan, miten monimutkaista kotoutuminen on ja miten se tapahtuu monenlaisissa erilaisissa yhteyksissä ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Kotoutumisessa on kysymys koko elämää kattavista useiden eri prosessien kokonaisuudesta. Floya Anthias”, tuo artikkelissaan “Moving beyond the Janus face of integration and diversity discourses: towards an intersectional framing” esiin intersektionaalista näkökulmaa siihen, miten monimuotoista ja monipaikkaista kotoutuminen on. Jotta kaksisuuntainen integraation voi onnistua, tulee maahanmuuttaja kohdata yksilönä ottaen huomioon hänen sukupuolensa, iän, kansalaisuuden, perhetilanteen ja muut sosiaaliset suhteet. Näiden huomioonottamisella voidaan ratkaisevasti lisätä kotoutujan hyvinvointia. Intersektionaalisesta näkökulmasta monien tekijöiden katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteettiin ja asemoitumiseen yhteiskunnallisissa valtasuhteissa kotoutumisen aikana. Tämän vuoksi on tärkeää myös nähdä missä sosiaalisessa luokassa henkilö on kotimaassa elänyt. Suomessakin on hyvin yleistä että, korkeakoulutetut pakolaistaustaiset henkilöt eivät saa tukea missä hyödynnettäisiin heidän taustaansa vaan heitä kannustetaan ammatillisiin opintoihin. Artikkelin osoittaa, että Berryn mukainen kaksisuuntainen integroituminen on haasteellista. Anthias katsoo myös, että pakkomuuttajien saapuminen uuteen maahan ei automaattisesti synnytä prosessia, missä kantaväestö alkaisi integroitumaan pakkomuuttajien kanssa. Integraatio on monivaiheinen dialoginen prosessi enemmin kuin lopputulos. (Anthias 2013.)

Saukkonen (2020) tuo esiin kirjassaan “Suomi omaksi kodiksi” tärkeän näkökulman kotoutumisen epäjohdonmukaisuudesta. Kotoutuminen voi viedä

paljon aikaa. Harvinaista on, että maahanmuuttaja kotoutuu uuteen maahan nopeasti. Kotoutuminen kestää yleensä vuosia ja joillakin osa-alueilla se voi kestää jopa vuosikymmeniä. Saukkonen kirjoittaa: "Moni kokee vielä elämänsä ehtopuolellakin olevansa jollain tapaa vieraassa maassa, jossa on asunut miltei koko elämänsä". Prosessi ei etene johdonmukaisesti vaan se etenee vaihdelleen välillä ylämäkeen ja toisinaan alamäkeen. Kotoutujan mielialat voivat vaihdella prosessin eri vaiheissa. Kotoutuminen ei etene selkeästi jossain tietyssä järjestyksessä. Järjestykseen voi vaikuttaa työpaikka, minkä kautta moni muu asia kuten kieli ja kulttuuri avautuu, kun samaan aikaan toinen yrittää järjestellä vielä elämän perusasioita. (Saukkonen 2020.)

Suomi kärsii tällä hetkellä rakenteellisesta työvoimapulasta ja samaan aikaan syntyvyys on laskussa. Maahanmuuttajat ovat myös tästä syystä tärkeässä asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Koska 80% Suomessa asuvista ulkomaalaisista on työkäisiä, voisivat he toimia työvoimana Suomen pitkällä aikavälillä tapahtuvan taloudellisen kasvun vaatimalle työvoiman tarjonnalle (Eronen ym. 2014). Kotoutumista ei kuitenkaan voi tarkastella liian kapeasti työllistymisen näkökulmasta, mutta se on yksi tärkeä tekijä kotoutumisen kokonaisuudessa.

4.2 Kotouttaminen lainsäädössä ja teorioissa

Ihmisillä on kautta aikojen ollut erilaisia syitä siirtyä maasta toiseen. Siirtymiin vaikuttaa kuitenkin lähes aina kuitenkin viranomaisten ja päätöksentekijöiden linjaukset. Suomessa ulkomaalaislaki (L301/2004) ja laki kansainvälistä suojelua hakevien vastaanotosta (L746/2011) on näiden linjauksien taustalla. Viranomaisten toimintaa ohjaa kotouttamisessa Laki kotoutumisen edistämisestä (L1386/2010i). Lisäksi myös yhdenvertaisuuslaki (L1325/2014) ohjaa viranomaisten toimintaa ihmisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Laki myös kieltää syrjinnän ja etnisen syrjinnän kaikilla perusteilla. (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2013, 8.)

Sen lisäksi, että kotouttaminen tarkoittaa julkisen hallinnon toimenpiteitä kotouttamisen edistämiseksi, on kotouttaminen kaikkea sitä toimintaa mikä edistää maahanmuuttajan oman paikan löytämistä mahdollisimman sujuvasti ja nopeasti. Kotouttavaa toimintaa on kaikki se, mikä edistää yhdenvertaisuutta, inklusiota ja suvaitsevaisuutta. Eli se on hyvin laaja-alaista. Se kattaa koko elämän kaikilla yhteiskunnan eri osa-alueilla ja tasoilla. Siihen vaikuttaa kaikki suhteet kotoutujan ympäristössä, niin naapurit kuin virkamiehet ja sosiaalinen media. On tärkeää ymmärtää kotouttamisen laveys, vaikka sillä onkin olemassa tarkempi rajaus.

Tarkemmin kotouttaminen voidaan rajata kotouttamispolitiikan näkökulmasta julkisen vallan määrätietoisiksi ja johdonmukaisiksi toimiksi, joita ohjaa lait. (Saukkonen 2020.)

Kotouttamisen tavoitteet on kirjattu lakiin, mutta mitattaessa tavoitteiden saavuttamista, on huomattu, että niitä ei ole helppo saavuttaa. Viime aikoina esille nousseet ikävät uutiset tiettyjen maahanmuuttajavaltaisten lähiöiden sosiaalisista ongelmista Ruotsissa ja muualla Euroopassa, liittyvät selvästi kotouttamisen ongelmiin. Saukkonen (2016) toteaa, että laki kotoutumisen edistämisestä pitää kotouttamisen yhtenä keskeisenä tavoitteena maahanmuuttajien työllistymistä. Vuosina 2008-2013 maahanmuuttajista oli Suomessa kokonaan työttömiä tai työllistämistoimien piirissä 17% ja työttömyysjaksoja oli 26%:lla työkykyisistä maahanmuuttajista (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017). Saukkonen (2016) toteaa artikkelissaan, että tutkimustulokset osoittavat työllisyysasteen olevan ulkomaalaistaustaisilla vuonna 2014 63,7%, mikä on 10% vähemmän kuin Suomen kansalaisilla. Voidaan siis todeta, että kotouttamispolitiikan päätavoitetta ei olla pystytty Suomessa täysin saavuttamaan. (Saukkonen 2016.)

Maahanmuuttajataustaiset työntekijät eivät ole yksi homogeeninen ryhmä. Erityisesti sukupuolella on suuri merkitys työllistymisen näkökulmasta. Naisten työllistyminen oli miehiä vähäisempää kaikkien maahanmuuttaja ryhmien keskuudessa vuonna 2014, vaikka naisten työllistyminen Suomessa on kantaväestön keskuudessa yleisesti suhteellisen korkealla. Maahanmuuttajanaisten heikon työllistymisprosentin on katsottu johtuvan alhaisesta koulutustasosta varsinkin Afrikasta ja Lähi-Idästä muuttaneilla. Työllistymiseen liittyy monenlaisia taustatekijöitä eikä ongelma ole yksiselitteinen. Pakkomuuttajien traumakokemukset, vähäinen koulutus tai erossa olo perheestä ovat tekijöitä, joita tulisi huomioida työllisyysasteiden tarkastelussa. (Saukkonen 2016.)

Vuori (2015) toteaa, että kotouttaminen on viranomaisten tekemää työtä kotoutumisen edistämiseksi, missä tärkeää on pyrkiä takaamaan toimeentulo, arjen sujuminen ja vaadittavat aineelliset edellytykset. Kotouttamisen prosessissa maahanmuuttaneita ohjataan yhteiskunnan käytäntöihin ja palvelujen äärelle samalla kun pyritään antamaan tarvittavaa tietoa elämisen sujumiseksi. Kotouttamistyötä voidaan jossain määrin kutsua myös tapauskohtaiseksi psykososiaaliseksi työksi, silloin kun asiakkaan psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia tuetaan. Kotouttamistyö tehdään laatimalla kotouttamissuunnitelma. Rahallisen tuen saamiseksi, prosessi edellyttää vastavuoroisuutta. Asiakkaalla on velvollisuus osallistua suunnitelman laatimiseen ja sovittuihin toimenpiteisiin. Ennen kotouttamisprosessiin pääsyä tehdään alkukartoitus, missä selvitetään luku- ja kirjoitustaitoa, kielitaitoa, opiskeluvalmiuksia, aiempaa koulutusta ja työkokemusta, sekä elämäntilannetta. Vuoren (2015) tutkimusten mukaan muuttajat itse eivät ole kokeneet

kotouttamissuunnitelmia tärkeänä osana saamaansa apua. Hän toteaa myös, että kotouttamissuunnitelmien sisällöistä on vain vähän tietoa. Kotouttamistyön kahtia jako työvoimahallinnon ja sosiaalityön välillä asettaa omat haasteensa kotouttamistyölle, kun työvoimahallinnon on vaikea vastata yksilöllisiin ja monimutkaisiin tarpeisiin ja sosiaalityötä vaivaa resurssipula. (Vuori 2015.)

Vuori (2015) on jakanut kotouttamistyön seitsemään erilaiseen käytännön ulottuvuuteen. Jaottelu on tehty tiedon jakamiseen ja ohjaukseen, psykososiaaliseen tukeen, sosiaalisten oikeuksien välittämiseen, kielelliseen tukeen, fyysiseen huolenpitoon, kulttuurisen kohtaamisen järjestämiseen sekä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Kotouttamistyö vaatii pitkäjänteisyyttä, jotta sosiaalinen ja kulttuurinen asettuminen yhteiskuntaan voidaan saavuttaa. Kotouttamispolitiikka liitetään vahvasti työntekijäkansalaisen ideaaliin ja on yksilökeskeistä, mikä on ongelmallista. Ongelmat sopeutumisessa ihanteisiin nähdään ensisijaisesti kulttuurisesta sopeutumattomuudesta käsin eikä niinkään muina sosiaalisina ongelmina. Asiakkaiden sidokset lähiympäristöön nähdään siten, että ne ovat erityiskysymyksiä ja liittyvät vain työmarkkinoiden ulkopuolella oleviin kuten kotiäiteihin, vanhuksiin, sairaisiin ja lapsiin. Heidän kotoutumisestaan vastaakin pääasiassa eri instanssi, kuin työmarkkinoilla olevia, koska he ovat pääasiassa sosiaalitoimistojen asiakkaita työvoimahallinnon sijaan. (Vuori 2015.)

Turtiaisen ja kumppaneiden (2019) mukaan kotouttamisen määrittelyyn tarvitaan uusia näkökulmia. He kuvaavat kotouttamispolitiikan täytäntöönpanon olosuhteita kahdessa Euroopan Unionin pienessä ja syrjäisessä maassa, Suomessa ja Portugalissa. He kuvaavat kotouttamisen kiistanalaista määrittelyä. Perinteisesti tutkijat ovat määritelleet kotouttamista prosessina, jossa sopeutetaan uuteen yhteiskuntaan. Artikkelin tärkeä huomio on se, ettei tämä käsitys toimi nykypäivänä. Viime aikojen tutkimuksissa kotouttaminen onkin ymmärretty yhä useammin maahanmuuttajien kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Sen nähdään liittyvän esimerkiksi sukupuoleen, luokkaan, uskontoon, koulutukseen, kansainvälisiin verkostoihin ja valtasuhteisiin. Poliittisissa ohjelmissa kotouttaminen keskeiset tavoitteet nähdään kuitenkin edelleen liitettynä asumiseen, työllisyyteen, koulutukseen, kielikoulutukseen, terveyteen ja muihin oikeuksiin. (Turtiainen ym. 2019.)

Ager ja Strang (2008) ovat tutkineet sitä, mitä onnistunut kokonaisvaltainen kotouttaminen oikeastaan tarkoittaa. Hekin katsovat kotouttamista laajemmasta perspektiivistä ja monipaikkaisena. He ovat kehittäneet viitekehyksen Isossa-Britanniassa, jossa määritellään kotoutumiselle kymmenen olennaista osa-alueita, mitkä ovat ryhmitelty neljään eri kokonaisuuteen. Ne kattavat laajasti elämän eri osa-alueita.

Kuvio 1 Kotoutumisen viitekehys (Ager & Strang 2008).

Kuviossa alimpana näkyvä perusta liittyy oleskeluluvan statukseen, kansalaisuuteen ja oikeuksiin. Oleskeluluvan status ja kansalaisuus määräävät monia tärkeitä asioita, kuten sen minkälaiseen kotoutumista edistävään tukeen ja palveluihin maahanmuuttaja on oikeutettu. (Ager ja Strang 2008.)

Mahdollistajat koostuvat kahdesta osa-alueesta, jotka ovat kieli ja kulttuurinen ja yhteiskunnallinen osaaminen sekä turvallisuus ja jatkuvuus. Nämä osa-alueet ovat tärkeitä tekijöitä, mitkä tekevät kotoutumisen ylipäättään mahdolliseksi, samalla kun ne myös voivat muodostaa hankalia esteitä kotoutumiselle. (Ager ja Strang 2008.)

Sosiaaliset yhteydet koostuvat kolmesta osa-alueesta. Nämä ovat sosiaaliset siteet, sosiaaliset sillat sekä sosiaaliset yhteydet. Sosiaaliset siteet kuvaavat yhteyksiä omassa yhteisössä pohjautuen esimerkiksi kansalaisuuteen, etniseen tai uskonnolliseen identiteettiin. Sosiaaliset sillat kuvaavat yhteyksiä esimerkiksi kantaväestöön ja sosiaaliset yhteydet taas muodostavat yhteydet vastaanottavan yhteiskunnan instituutioihin, viranomaisiin ja palveluihin, kuten kunnan tarjoamiin palveluihin. Palvelujen toiminnan ollessa sujuvaa, palvelujen tuottajat oppivat tuntemaan toisensa ja maahanmuuttajan linkittyminen yhteiskuntaan paranee samalla kun ammattilaisten linkittyminen maahanmuuttajiin paranee ja ymmärrys lisääntyy. (Ager ja Strang 2008.)

Keinot ja tulokset koostuu neljästä kotoutumisen kannalta keskeisestä osa-alueesta. Nämä osa-alueet ovat työ, asuminen, koulutus sekä terveys ja hyvinvointi. Kyseiset osa-alueet tunnistetaan yleensä onnistuneen kotoutumisen tuloksena. Niillä

yleensä myös mitataan kotoutumisen onnistumista. Näillä osa-alueilla voidaan edistää ja tukea kotoutumista myös muilla osa-alueilla. (Ager ja Strang 2008.)

Ager ja Strang (2008) korostavat myös viitekehyksessä tunnistettujen osa-alueiden vuorovaikutusta ja kaksisuuntaisuutta. On tärkeää ymmärtää, että onnistuneeseen kotoutumiseen vaikuttaa maahanmuuttajan omat voimavarat, elämäntilanne ja valmiudet. Tämän lisäksi myös vastaanottavan yhteiskunnan valmiudet ja tahtotila luoda tasavertaisia mahdollisuuksia edistävät onnistunutta kotoutumista. Viitekehys osoittaa, että eri osa-alueet ovat vuorovaikutuksessa ja kytkeytyneet toisiinsa eli osa-alueet eivät ole hierarkkisessa suhteessa. (Ager ja Strang 2008.)

Kehyksen muotoilu herättää Agerin ja Strangin (2008) mukaan joitain merkittäviä kysymyksiä kotouttamisen helpottamisesta. Näiden kymmenen eri osa-alueen keskinäistä riippuvuutta on korostettu paljon. Tällainen keskinäinen riippuvuus politiikan ja käytännön välillä on todella tärkeää. Yleensä nämä yhteydet, joilla yhden alueen edistyminen tukee edistymistä suhteessa toiseen, ovat kuitenkin huonosti ymmärrettäviä (Spencer 2006), ja ne edellyttävät systemaattista tutkimusta. Toiseksi puitteiden rakenne vahvistaa käsitystä, jonka mukaan etnisen identiteetin ylläpitämistä tukevat prosessit, erityisesti sosiaaliset siteet, eivät millään tavoin rajoita loogisesti laajempaa integraatiota yhteiskuntaan eli sosiaalisiin siltoihin. (Ager ja Strang 2008.)

4.3 Kotouttamisohjelmat suuntaamassa käytäntöjä

Tutkimukseni aineistona käytän kuntien laatimia kotouttamisohjelmia. Kotouttamisohjelmat ovat julkisia asiantkirjoja, mitkä ovat saatavilla kuntien omilla internetsivuilla. Valitsen kotouttamisohjelmat eri puolilta Suomea. Kotoutumislaki (L1386/2010) velvoittaa kaikkia kunta tekemään omat kotouttamisohjelman. Tämän lisäksi suunnitelmien tavoitteisiin pääsemisen kannalta oleellista on ohjelmien toteutumisen seuraaminen ja sen vaikutuksien analysoiminen. Kotouttamisohjelmat tulee laatia lain mukaan vähintään neljän vuoden välein. Ohjelmien laadintaan kuntia motivoi tieto siitä, että kun ohjelma on voimassa, on pakolaisia vastaanottavilla kunnilla oikeus valtion korvauksille.

Kuntalain 1 § mukaan kuntalaisen hyvinvointi on kuntien tärkein tavoite. Jokaisella kuntalaisella hyvinvointi merkitsee erilaisia asioita, koska kunnan asukkaat ovat luonnollisesti hyvin heterogeeninen joukko. Kuntien tarjoamat palvelut ovat moninaisia aina puhtaasta juomavedestä ja kotouttamiseen. Kunnan

kotouttamisohjelma on yksi väline toteuttaa kuntalaisille hyvinvointia. Kunnat voivat laatia kotouttamisohjelman yksin tai yhdessä useamman kunnan kanssa (32 §). Kotouttamisohjelma hyväksytään aina kunnanvaltuustossa ja tarkistus on neljän vuoden välein. Talousarviossa ja –suunnitelmassa otetaan huomioon kotouttamisohjelma. (Kuntalaki 65 §).

Kotoutumislaisissa on ainoastaan yleisluonteiset ohjeet kotouttamisohjelman sisällöstä ja kunnat ovat hyvin autonomisia suunnittelemaan palvelut haluamallaan tavalla. Oleellista on, että, kotouttamisohjelma on keskeinen ja tärkeä väline kotouttamisen sisällön suunnittelussa. Sillä autetaan palveluiden tuottajia ja muun muassa sosiaalityöntekijöitä tehtävissään. Ohjelmissa otetaan huomioon kaikki kunnan alueella asuvat maahanmuuttajat. Maahanmuuttajina voi kunnassa olla traumatisoituneita pakolaisia tai yliopiston professoreita.

Jokainen kunta vastaa itse ohjelman laadinnasta ja yhteistyön käynnistämisestä sen tiimoilta. ELY-keskus, TE-toimisto, Kela ja muiden viranomaisten on myös osallistuttava ohjelman laadintaan, toteutukseen ja seurantaan. Tavoitteena on, että paikalliset maahanmuuttajajärjestöt sekä uskonnolliset yhteisöt osallistuvat myös kotouttamisohjelman prosesseihin. Kunta vastaa siitä, että mukana on kaikki tärkeät tahot. Tärkeä tavoite on, että mahdollisimman moni maahanmuuttaja sekä järjestöt olisivat mukana ohjelman laadinnassa.

Työ- ja elinkeinoministeriön kotouttamisen osaamiskeskuksen ylläpitämällä Kotouttaminen.fi sivustolla on lueteltu asioita mitä kotouttamisohjelman tulisi sisältää. Kunnan kotouttamisohjelma voi kotoutumislain mukaan sisältää seuraavia asiakokonaisuuksia (33 §)

- Selvitys siitä, miten ohjelma kytkeytyy kunnan strategiseen suunnitteluun ja seurantaan.
- Suunnitelma siitä, miten kunnan yleiset palvelut järjestetään maahanmuuttajille soveltuvina ja miten kotoutumisen edistävät toimenpiteet järjestetään.
- Tieto siitä, kuka vastaa kunnassa kotouttamisen yhteensovittamisesta ja eri toimenpiteistä.
- Suunnitelma lasten ja nuorten kotoutumisen sekä sosiaalisen vahvistamisen edistämisestä.
- Suunnitelma työvoiman ulkopuolella olevien ryhmien kotoutumisen ja sosiaalisen vahvistamisen edistämisestä
- Monivuotinen suunnitelma pakolaisten kuntaan osoittamisesta ja kotoutumisen edistämisestä.
- Suunnitelma hyvien etnisten suhteiden ja kulttuurien välisen vuoropuhelun edistämisestä.
- Suunnitelma kunnan kotouttamisohjelman seurannasta ja ajan tasalla pitämisestä.

Työ- ja elinkeinoministeriö ohjaa lisäksi, että ”kunnan kotouttamisohjelmassa voidaan lisäksi määritellä kunnan ja kansalaisyhteiskunnan väliset yhteistyömuodot”. ”Kunta voi sisällyttää ohjelmaan muitakin suunnitelmia, toimenpiteitä ja määrittelyjä paikallisen kotoutumisen edistämiseksi” (Työ- ja elinkeinoministeriö).

4.4 Hyvinvointi

Tutkimuksessani tarkastelen kotouttamisohjelmia hyvinvoinnin teorioista käsin. Itä-Suomen Yliopiston tutkijatohtori Tiina Sotkasiira (2018) on tutkinut kotoutumista hyvinvoinnin näkökulmasta. Hänen huomionsa siitä, että kotoutumiseen liittyviin ongelmiin voitaisiin vaikuttaa ”nopeammin, jos kotouttaminen käsitettäisiin suoraviivaisemmin maahanmuuttajien hyvinvoinnin tukemiseksi”, on tärkeä. Kotouttaminen tulisi ymmärtää mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja tehdä tärkeitä valintoja omaan elämään ja hyvinvointiin liittyen. Tällöin kotouttaminen voisi vahvistaa maahanmuuttajan omaa kyvykkyyttä. (Sotkasiira 2018.)

Kuten aiemmin on tuotu esiin, hyvinvoinnista puhuttaessa on tänä päivänä esillä teemat, kuten kokonaisvaltainen hyvinvointi. Kokonaisvaltaisen hyvinvointikäsitteen näkökulmasta työllisyys ja materiaallinen hyvinvointi ovat hyvin kapea määrittely hyvinvoinnille. Ihmiselämä tulisi nähdä sosiaalisena ja yhteisöllisenä toimintana, jotta voitaisiin saavuttaa todellista koettua hyvinvointia. Tavoiteltavaa olisi, että ihminen voisi vielä kokea vaikuttavansa olosuhteisiinsa ja tuntea vapautta vaikuttaa omaan elämäänsä ja valintoihinsa.

Valtiovallan tehtävänä on edistää kansalaisten hyvinvointia. Kotouttamisohjelma on osa tätä prosessia antaessaan ohjeistusta siihen, miten maahanmuuttajia kotoutetaan parhaalla mahdollisella tavalla siten, että heistä voisi tulla kokonaisvaltaisia, hyvinvoivia kansalaisia. Hyvinvointi on tärkeä osa kotouttamisprosessia. Maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten välillä on suuret hyvinvointierot, mikä vaikuttaa kielteisesti kotoutumiseen. Vallitsevat olosuhteet yhteiskunnassa ovat suoraan yhteydessä maahanmuuttajien hyvinvointiin. Syrjäytymisriski on maahanmuuttajien keskuudessa suurempi. Tämä johtuu siitä, että he ovat uudessa kotimaassa syrjäytymisriskin alla muun muassa huonon kielitaidon ja oman erilaisen kulttuurin takia. Lisäksi mahdolliset traumakokemukset voivat vaikuttaa syrjäytymiseen. (Castaneda ym. 2015.)

Mutta mikä näkökulma kotouttamisohjelmilla on hyvinvointiin? Mihin hyvinvoinnin tukemisella pyritään yhteiskunnan palveluiden kautta? Onko palveluiden suunnittelijoilla sama käsitys hyvinvoinnista, kun niiden kohteilla? On

haitallista, jos palveluissa hyvinvointi nähdään objektiivisen asiana. Pelkästä hyvästä elintasosta, koulutuksesta ja vähäisistä sosiaalisista ongelmista ei kuitenkaan voi vielä päätellä, millaiseksi ihmiset kokevat oman hyvinvointinsa. Subjektiivinen kokemus hyvinvoinnista ei aina vastaa objektiivisilla mittareilla mitattua hyvinvointia. Jopa absoluuttisessa kurjuudessa elävät voivat kokea hetkittäin tyytyväisyyttä. Koska erilaisilla mittareilla mitattu hyvinvointi voi tuottaa niin erilaisia tuloksia, on tärkeää miettiä mitä mittareita yhteiskuntapolitiikan tavoitteenasettelun pohjalla tulisi käyttää.

Hyvinvoinnin tutkimuksen yksi suomalainen uranuurtaja Erik Allardt (1976) näkee, että hyvinvoinnin keskiössä on tarpeiden tyydytys. Sen kautta ihminen pystyy myös paremmin ilmaisemaan olemassa olevia sosiaalisia arvoja. Arvojen mukainen elämä on tavoiteltavaa. Hänen mukaansa arvoja tulee tarkastella väestön tarpeiden ja arvojen näkökulmasta. Having (elintaso), loving (yhteisyys), being (itsensä toteuttaminen) ovat tärkeitä osa-aleuita, missä ihmisen perustarpeet ja voimavarat voidaan yhdistää, minkä perustarpeiden tyydyttämiseen tarvittavia voimavaroja voidaan tarkastella niiden kautta. (Allardt 1976, 21, 28-29, 32, 37-38.)

Tulot, asuminen ja terveys ovat tärkeitä muuttujia elintasoja tutkittaessa. Terveystien merkitystä Allardt (1976) pitää keskeisenä hyvinvoinnissa. Yhteisyys voidaan hänen mukaansa määrittellä kumppanuuden ja yhteenkuuluvuuden käsitteillä. Tämä on mahdollista, kun ihminen voi olla tekemisissä läheistensä sekä erilaisten yhteisöjen kanssa. Allardtin (1976) mukaan yhteisyys toimii, kun on rakastettu, saa huolenpitoa ja on itse kykenevä rakastamaan ja huolehtimaan muista. Itsensä toteuttaminen liittyy tarpeiden tyydyttämiseen, minkä lisäksi siinä on oleellista persoonallisuus ja sen kehittäminen. On tärkeää pohtia, miten ihminen näkee itsensä suhteessa muihin, jotta voi ymmärtää arvonantoa ja korvaamattomuutta. Myös vapaa-ajan toiminnalla on merkityksensä itsensä toteuttamisessa ja sillä ehkäistään syrjäytymistä. (Allardt 1976, 39-40, 43, 45.)

Hyvinvointia painotetaan eri tavoin, eikä selkeää tärkeysjärjestystä ole. Tässä Allardt (1976) viittaa kirjassaan Maslowin tarvehierarkiaan. Fysiologiset perustarpeet tulevat inhimillisten tarpeiden hierarkiassa ensin. Monipuolinen itsensä toteuttaminen on myös tärkeää ja siinä tärkeintä on se, että se on ylipäätään mahdollista. Tämä mahdollisuus voi vaihdella kulttuurien välillä. Saavutukset elämässä voi olla joissain kulttuureissa itsensä toteuttamisen mittari. Allardtin (1980) mukaan Itsensä toteuttamisen vastakohta on vieraantumisen. Esimerkki vieraantumisenesta on se, että ihminen on vain joidenkin toimenpiteiden tai työmarkkinoiden kohteena, jolloin ihminen voidaan muun muassa korvata koneella. Siinä häviää ajatus ihmisen korvaamattomuudesta. Jotta ihminen voi kokea toteuttavansa itseään ihmisenä, tulee hänet nähdä persoonana ja saada arvostavaa kohtelua. Itsensä toteuttamisen edellytyksenä onkin, että yksilöä pidetään persoonana,

häntä arvostetaan. Tämän lisäksi yksilöllä täytyy olla mahdollisuus osallistua kiinnostavaan toimintaan sekä politiikkaan. (Allardt 1980, 46-27.)

Ryan ja Deci (2001) tuovat esiin kirjassaan "On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being" hyvinvointiteorioiden jaon kahteen toisilleen vastakkaiseen tutkimusperinteeseen, hedonistiseen ja eudaimoniseen perinteeseen. Hyvinvoinnin ymmärtäminen hedonistisena nautintona, elämään tyytyväisyytenä tai onnellisuutena on hedonistiselle tutkimusperinteelle tyypillistä. Siinä katsotaan elämään tyytyväisyyden liittyvän siihen, että ihminen voi tyydyttää mieltymyksiään ja halujaan. Subjekttiivinen onnellisuuden tunne sekä hyvä mieliala kertoo hyvinvoinnista. Eudaimonistisessa hyvinvointitutkimuksessa sen sijaan kyseenalaistetaan onnellisuuden rinnastaminen hyvinvointiin. Se johtuu siitä, että ihmisten kaikkien toiveiden ja nautintojen toteutumisen sekä jatkuvan onnellisuuden kokemuksen ei ajatella lisäävän hyvinvointia. Päinvastoin sen voidaan ajatella olevan jopa haitallista. Siinä nähdään, että fyysinen ja psyykinen ponnistelu ja jopa kärsimys voi olla tarpeen itsensä toteuttamisessa ja ihminen voi silti voida hyvin. Kirjan mukaan antiikin kreikasta tuleva eudaimonian termi voidaan kääntää suomeksi hyvin elämiseksi. Keskiössä on hyvinvoinnin ymmärtäminen hyveiden ja ihmisen sisäisen potentiaalın toteutumiseksi, missä toiminta on harmoniassa hänen arvojensa kanssa. Eudaimoninen hyvinvointitutkimus korostaa psykologista hyvinvointia, ihmisen kasvua ja suhteellisen pysyvien tarpeiden tyydyttämistä (Ryan ja Deci 2001.)

Hyvinvointitutkimuksen jaottelu tehdään lisäksi usein myös elämänlaadun ja elintason käsitteiden kautta. Näille on olemassa paljon erilaisia kansainvälisiä mittareita. Elämänlaatua ja elintasoä tutkitaan yleensä erikseen painottaen joko laadullista tai aineellista näkökulmaa. Elämänlaadun tutkimuksessa pyritään selvittämään ei-aineellisten tekijöiden osuutta ihmisen hyvinvoinnin kokonaisuudessa" (Raunio 1981). Raunion (1981) ajattelun mukaan ihmisten väliset, ihmisten ja yhteiskunnan väliset sekä ihmisten ja luonnon vääliset laatuksiteerit vaikuttavat elämänlaadun arviointiinei. Yhteisyys kuten perhesuhteet ja itsensä toteuttaminen ovat elämänlaadua. Tällä näkemyksellä on yhtymäkohtia Erik Allardt (1976) hyvinvoinnin käsitteen määrittelyyn hyvinvoinnin tilaksi. Ihmisillä nähdään mahdollisuus oleellisten tarpeiden tyydyttämiseen. Perustarpeet ovat näistä tärkeimpiä. (Allardt 1976.)

"Tarvelähtöisessä ajattelussa elintaso ymmärretään useimmiten sellaiseksi väestön tarpeidentyydytyksen tasoksi, joka on saavutettu kuluttamalla tiettyä aikana tietty määrä hyödykkeitä ja palveluja" (Salavuo 1969, 5; Raunio 1981, 5). "Elintasoä tutkittaessa keskitytään mitattaviin tarpeisiin, minkä vuoksi elintaso samaistuu usein aineellisten hyödykkeiden ja palvelujen kuluttamiseen" (Salavuo 1969, 5; Raunio 1981, 5). Kulutustasoä ei voida suoraan kytkeä elintasaan koska siihen

vaikuttaa tarve-teoriat. Hyvinvointitutkimuksen perinteessä väestötason ”elintaso” tutkittiin vilkkaasti erityisesti 1960–1970-luvuilla, minkä jälkeen tutkimuksen painopiste on siirtynyt elämänlaadun ja elämäntavan tarkasteluun tai kokonaisvaltaisemman hyvinvoinnin mittaamiseen” (Simpura ja Uusitalo 2011; osajulkaisu III, luku 2.1). Oleellista on kuitenkin hyvinvointia tarkasteltaessa ihmisten omien kokemusten ymmärtäminen hyvinvoinnista. Ulkoapäin ei voi määritellä toisen hyvinvointia. Elina Aaltio (2013) tuo esille miten ”pitkään käytössä olleet hyvinvointimittarit, kuten bruttokansantuote, eivät tosiasiallisesti tuo esille koettua hyvinvointia”.

Vaarama ym. (2010) teoksessa ”Suomalaisten hyvinvointi” puhutaan hyvinvoinnin eroista ja siitä, miten niiden yhteydessä käsitellään yleensä terveyttä ja materiaalisia eroja. Tutkimukset ovat tuoneet esille, että sosioekonominen asema vaikuttavaa terveyteen. Varakkaammat ja korkeasti koulutetut elävät pidempään kuin vähemmän koulutettu, mihin on yritetty vaikuttaa politiikan keinoin. Terveysasioista tiedottaminen, erilaiset verotuskeinot liittyen elintarvikkeisiin ja yhtenäiset oikeudet terveydenhoitoon ovat esimerkkejä politiikasta millä tähän on pyritty vaikuttamaan. (Vaarama ym. 2010, 11–12.)

Aaltion (2013) näkökulmasta hyvinvointia voitaisiin paremmin saavuttaa dialogisilla palveluilla ja työntekijälähtöisillä ratkaisuilla ja hän katsoo, että hyvinvointikäsitystä tulisi tarkastella uudelleen. Kun perinteinen hyvinvointivaltio rakennettiin paljolti osaksi työllisyyspolitiikkaa ja se nojasi elintason kohottamisen ideaaliin, on Aaltionkin mukaan täystyöllisyys tavoittelemisen arvoista. Hän katsoo kuitenkin, että hyvinvointi ja hyvinvointipalvelut on rakennettava kokonaisvaltaiselle hyvinvointikäsitteelle. Tämä tarkoittaa sitä, että hyvinvointi ei ole vain sairauksien poissaoloa tai toimeentuloa, vaan ihmisten itsenäisiä toimintakykyjä ja voimavaroja. Aaltion toteaa, että ihmiset selviävät kuormittavistakin tilanteista, jos heillä on itsenäisiä ja yhteisöllisiä kykyjä haasteiden ratkomiseksi. Itsenäistä selviytymiskykyä voidaan tukea oikein rakennetuilla hyvinvointipalveluilla, missä tuetaan myös yksilöllistä autonomiaa. Hyvinvointivaltion päämääränä tulisi hänen mukaansa olla kriittisten ja moniarvoisia valintoja tekevien ihmisten kasvattaminen. (Aaltio 2013.)

4.5 Autonomia hyvinvoinnin taustalla

Moraalifilosofi Len Doyalin ja taloustieteilijä Ian Goughin julkaisivat vuonna 1991 teoksen ”A Theory of Human Need”, mikä sisältää teoreettisen pohdinnan hyvinvoinnin määrittelyn perusteista. He päätyvät teoksessa laajaan näkemykseen hyvinvoinnin indikaattoreiksi. Teosta on pidetty valistuneena ja uutta keskustelua

herättävänä hyvinvoinnin arvioinnista. Doyal ja Gough halusivat löytää aiempaa kokonaisvaltaisemman selityksen hyvinvoinnille ja korostavat autonomiaa hyvinvoinnin mittarina. Heidän mielestään hyvinvointia olisi mielekkäämpää mitata hyödykkeiden ja koetun hyödyn sijaan toimintakyvyn mittaamisella. Elämän hallinta ja terveys nähdään ihmisen perustarpeina, joista yksittäiset hyvinvoinnin indikaattorit johdetaan. Heidän mielestään perimmäiset kriteerit ovat edellytykset osallistua yhteisön elämänmuotoon ja ihmisten välinen vuorovaikutus. Osallistuminen ja ihmisen vapautuminen on keskiössä niin, että ihmiset eivät ainoastaan olisi kyvykkäitä osallistumaan siihen elämänmuotoon missä kulloinkin elävät vaan siihen elämänmuotoon missä haluavat elää. Tämä tarkoittaa tietoisia ja vapaita valintoja ja niiden mukaan toimimista eli kriittistä autonomiaa. (Doyal & Gough 1991, 50-55, 62).

Jokaisen ihmisen toiminnalle kulttuurista riippumatta on edellytyksenä fyysinen terveys ja henkilökohtainen autonomia. Doyalin ja Goughin mukaan on kolme eri tekijää, joista autonomia riippuu. Nämä tekijät ovat ymmärrys, mielenterveys ja ulkoiset mahdollisuudet. Ymmärrys tarkoittaa ihmisen ymmärrystä itsestään, kulttuuristaan ja siitä mitä hänen oman kulttuurinsa häneltä odottaa. Ymmärrys kehittyy ja saavutetaan sosialisatiossa ja muilta ihmisiltä saadulla opetuksella. Kun opetus on omaa toimintaa tukevaa, se vahvistaa itsekunnioitusta ja arvostusta viiteryhmässä. (Doyal & Gough 1991.)

Mielenterveydellä he taas tarkoittavat kognitiivista ja emotionaalista kapasiteettia. Mielenterveys on oleellista, jotta ihmisen toiminnasta ei tulisi irrationaalista tai edesvastuutonta. Seuraavat ehdot ovat oleellisia autonomiselle toiminnalle:

- älyllinen kapasiteetti tavoitteiden ja käsitysten muodostamiselle
- luottamus yhteisössä toimimiseksi ja vuorovaikutuksen mahdollistamiseksi yhteisössä
- oman toiminnan tunnistaminen
- käytännöllisten rajoitteiden ymmärtäminen
- vastuunkanto omasta toiminnasta

Jos nämä ehdot eivät täyty, on ihmisen mahdotonta toimia autonomisesti. Ihminen ei voi toimia autonomisesti, jos hän on emotionaalisesti vaurioitunut. Mielenterveyden horjumisen heikentää ihmisen autonomiaa, koska ihmiseltä voi puuttua kontrollin puute ja hän saattaa kokea arvottomuutta. Masentunut voi menettää elämänhallintansa, minkä johdosta hänen on vaikea toimia autonomisesti.

Ihmisellä on kuitenkin aina jonkin verran autonomiaa ja siihen voi vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisella tuella. (Doyal & Gough 1991.)

Kahdella ensimmäisellä autonomian tekijällä, ymmärryksellä ja mielenterveydellä on vahva yhteys palvelujärjestelmän tehtävään. Palvelujärjestelmän tehtävä on tuottaa pohja perusautonomialle mikä on elämänhallintaa. Kasvatuspalvelut, koulutus ja sosiaalisuus ovat näitä elämänhallintaa luovia palveluita, mikä tarkoittaa sitä, että palvelut ovat tärkeässä oassa hyvinvoinnin rakentamisessa. Tieto palvelujen saatavuudesta jo itsessään jo lisää hallinnan tunnetta. Minkä lisäksi palvelut ovat turvaamassa elämää ja terveyttä poikkeustilanteissa ja negatiivissa elämäntapahtumissa. Palveluiden lisäksi epäviralliset verkostot, kuten naapurusto, suku ja ystävät antavat ihmisille tukea ja hyvinvointia. Julkinen palvelujärjestelmä on kuitenkin takaamassa, että kaikilla on saatavilla tukiverkostoja hyvinvoinnin ylläpitämiseksi ja jokaisella yksilöllä on mahdollisuus osallistua häiriöttömästi yhteisön elämään. Julkiseen palvelusektoriin liittyy kuitenkin useita ongelmia hyvinvoinnin toteutumisen kannalta. Viimeaikaisina ongelmina ovat korostuneet muun muassa työn vaatavuuden ja palkkauksen epäsuhta, tehostaminen, sekä leikkausten seurauksena kasvanut kiire. Jotta hyvinvointijärjestelmä voisi edistää osallisuutta, tarvitaan sekä asiakkaiden, että työntekijöiden osallisuutta. Tehostamisen aiheuttama kiire ei kuitenkaan aina anna tähän mahdollisuutta ja siksi julkisen sektorin tuottavuuden kohottamistavoitteita tulisi arvioida vaikuttavuuden näkökulmasta. (Aaltio 2013, Doyal & Gough 1991.)

Kolmas autonomiaa selittävä tekijä on ulkoiset mahdollisuudet. Ulkoisten mahdollisuuksien ovat oleellisia kriittisen autonomian näkökulmasta. Ulkoiset mahdollisuudet antavat vapauden tehdä merkittäviä ja vapaita valintoja omaan elämään liittyen. Eri kulttuurien ymmärtäminen on tarpeen koska ihmisen kyky arvioida niitä kriittisesti ja tehdä valintoja erilaisten kulttuuristen elämäntapojen välillä ja olla näin kriittisesti autonominen. Se tarkoittaa myös sitä, että yksilöllä on mahdollisuus kyseenalaistaa kulttuurisia sääntöjä ja olla mukana myös muuttamassa niitä. Kriittisessä autonomiassa ihmisen on mahdollisuus tehdä valintoja myös olemassa olevien vaihtoehtojen ulkopuolelta. Se ei ole kuitenkaan mahdollista ilman poliittista vapautta. (Doyal & Gough 1991.)

Ulkoiset toimintamahdollisuudet ovat erottajana autonomian ja kriittisen autonomian välillä. Ulkoiset toimintamahdollisuudet antavat oikeuden konkreettiseen toimintaan mikä on luonteeltaan kriittistä. Perusautonomia antaa mahdollisuuden toimia olemassa olevassa yhteiskunnallisessa tilassa, kun taas kriittinen autonomia antaa mahdollisuuden vapautumiseen itse valitussa elämänmuodossa. Jotta ihminen voisi edetä tilaan missä valinnan voi tehdä, tarvitsee hän siihen tarvittavien oikeuksien lisäksi kapasiteettia tarkastella asioita kriittisesti sekä ymmärtää omaa sekä vieraita kulttuureita. (Doyal & Gough 1991.)

Riittämätön terveys sekä autonomian puute voivat estää ihmistä toimimaan niin, että fyysiset, älylliset ja emotionaaliset tarpeet tyydyttyvät ja osallistuminen yhteisön toimintaan voi tapahtua, mikä on taas oleellista osallisuuden kokemuksen kannalta. Vuorovaikutus yhteisössä on oleellista, jotta voi kasvaa autonomiseksi yksilöksi. Yhteisö ei voi myöskään olla toimiva ilman yksilöiden sosiaalista vuorovaikutusta. (Doyal & Gough 1991.)

Hyvinvointi on siis vapautta ja osallisuutta eli mahdollisuus osallistua täysipainoisesti siihen yhteisöön, jossa elää. Sen lisäksi hyvinvointi on vapautta tehdä omaan elämään liittyviä valintoja. Tämä kaikki edellyttää toimintakykyä tai tyydytetyjä perustarpeita, mikä muodostuu terveydestä ja autonomiasta ja niiden taustalla olevista tarpeista. Vapautuminen edellyttää lisäksi poliittisia oikeuksia ja emansipaatiota. Hyvinvointipalvelut ovat tärkeässä roolissa tukemassa osallistumista ja vapautumista. (Doyal & Gough 1991.)

Pauli Niemelä (2009) tuo esiin artikkelissaan "Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana" miten sosiaalityöllä on tärkeä rooli ihmisen autonomian tukemisessa silloin, kun ihmisen elämässä on liikaa hyvinvointia ja autonomiaa estäviä tekijöitä. Sosiaalityön keskiössä on ihmisen tukeminen edistämällä yksilön tai perheen selviytymistä elämän toiminnoissa sekä sosiaalisen toimintakyvyn ja sosiaalisen turvallisuuden tavoittelu. Sosiaalityöntekijä voi tukea ihmistä myös henkisen kasvun tiellä, mikä johtaa itsetietoisuuteen ja autonomiaan. Autonominen ihminen on henkisesti vapaa ja luova. Itsemäärääminen liittyy vahvasti autonomiaan, mikä on oleellinen hyvinvoinnin kannalta. Ihmisen psyyke toimii niin, että sillä on lähes pakottava tarve pyrkiä autonomiaan. Sosiaalityön funktiot, oleminen, tekeminen ja omistaminen, tukevat ajatusta autonomian ja hyvinvoinnin yhteydestä. Olemisen funktion keskiössä ovat tarpeidentyydytys, kun taas tekemisen funktiossa keskiössä on osallisuus, osallistuminen ja itsensä toteuttaminen. Omistamisessa taas oleellista on ihmisen valtaannuttamainen omien etujensa ajajaksi ja täysivaltaiseksi kansalaiseksi. (Niemelä 2009.)

Kulttuurisensitiivinen työote on avain autonomian tukemiselle sosiaalityössä. Turtiaisen artikkeli (2011) "Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä" kuvaa hyvin riippuvuuden ja autonomian suhdetta. Uudessa kotimaassa pakolaiset tulevat riippuvaisiksi vastaanottavista virkamiehistä. Positiivisessa riippuvuudessa, missä sosiaalityöntekijällä on kulttuurisensitiivinen työote, oleellista on sosiaalityöntekijän ammatillisuus yhdistettynä erilaisten elämäntapojen ja taustojen ymmärtämiseen arvostavasti. Tämä työote tukee autonomiaa, kun jokainen voi erilaisten vaihtoehtojen pohjalta luoda oman elämänsä. Pakolaistaustaisen autonomian syntyminen uudessa maassa edellyttää sosiaalityöntekijältä uskoa

asiakkaan mahdollisuuksiin ymmärtää oma parhaansa. Sosiaalityöntekijän pitää silloin pystyä arvioimaan mitä on asiakkaan hyvä elämä. (Turtiainen 2011.)

Kotouttamisohjelmalla voidaan ohjata sitä, miten hyvinvointia tuotetaan kunnan palveluiden kautta. Koska palvelujärjestelmän tehtävä on tuottaa pohja perusautonomialle, on tärkeää tarkastella kotouttamisen tavoitteita kunnissa autonomian näkökulmasta. Ymmärrystä lisäävät palvelut kuten kasvatuspalvelut, koulutus ja sosiaalisaatio ovat elämänhallintaa lisääviä palveluita, joita tulisi arvioida kotoutuvan maahanmuuttajan näkökulmasta. Koska tieto palvelujen saatavuudesta jo itsessään jo lisää hallinnan tunnetta, pitäisi tiedottamisen olla hyvin tärkeässä roolissa, kun määritellään kotouttamisohjelman tavoitteissa. Julkista palvelujärjestelmää ja kotouttamissuunnitelmaa, pitäisi arvioida myös maahanmuuttajien mielenterveyden tukemisen ja maahanmuuttajien osallistamisen tukemisen näkökulmasta, jotta voidaan katsoa, että kotouttamisohjelman tavoitteet ovat tukemassa kotoutuvan ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Kotouttamisohjelmilla voidaan vaikuttaa kotouttamisen sisältöön ja auttaa palveluiden tuottajia ja muun muassa sosiaalityöntekijöitä tehtävissään.

Hyvinvointi muodostuu siis kokonaisvaltaisesti materiaalisista, fyysisistä, henkisistä ja emotionaalisista tarpeista. Ihmisen subjektiivinen kokemus elämänhallinnasta ja valinnanvapaudesta on tärkeä tekijä hyvinvointia arvioitaessa. Pelkkä koskemattomuudensuoja tai tasavertaisuus materiaalisesta näkökulmasta eivät vielä mahdollista autonomiaa vaan niiden lisäksi tarvitaan resursseja mitkä mahdollistavat valintojen tekemisen vapaasti. (Autio 2013.)

5 KUNTIEN KOTOUTTAMISOHJELMIEN TUTKIMINEN

Seuraavaksi esittelen tutkielmani tutkimuskysymykset ja tutkielmalleni valitsemani menetelmät. Kerron lisäksi kotouttamisohjelmista aineistona sekä esittelen analyysimenetelmäni.

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten hyvinvoinnin edellytyksenä olevan autonomian tukeminen näkyy kotouttamisohjelmissa?
2. Miten vaikuttamismahdollisuuksia tuetaan kotouttamissuunnitelmien valossa?

Päädyin näihin tutkimuskysymyksiin, koska tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa pakolaistaustaisten hyvinvoinnin, autonomian ja kriittisen autonomian näkyvyydestä kotouttamisohjelmissa. Oletan, että kotoutumiseen liittyviin ongelmiin voitaisiin vaikuttaa tehokkaammin, jos kotoutujille suunnatut palvelut käsitettäisiin kokonaisvaltaisemmin maahanmuuttajien hyvinvoinnin tukemiseksi. Kotouttaminen tulisi ymmärtää mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja tehdä tärkeitä valintoja omaan elämään ja hyvinvointiin liittyen. Tällöin kotouttaminen voisi vahvistaa maahanmuuttajan omaa kyvykkyyttä. (Sotkasiira 2018.) Kyvykkyys tulee vaikuttamismahdollisuuksissa, jota tarkastelen tässä tutkimuksessa juuri kriittisen autonomian avulla.

5.2 Aineistona kotouttamisohjelmat

Aineiston kaikki 15 kotouttamisohjelmaa, ovat nimeltään kotouttamisohjelmia. Valitsin aineiston kotouttamisohjelmat sen perusteella, missä kunnissa on eniten maahanmuuttajia ja toiseksi ohjelmien tämänhetkisen voimassaolon perusteella. Kunniksi valikoitui: Helsinki, Espoo, Vantaa, Turku, Tampere, Oulu, Jyväskylä, Kuopio, Rovaniemi, Pori, Savonlinna, Kainuun kunnat, Kokkola, Vakka-Suomen kunnat ja Lohja. Ohjelmat eroavat sisällöllisesti toisistaan paljon. Kotouttamisohjelmat ovat pituudeltaan 16-60 sivun mittaisia. Jyväskylän ja Espoon ohjelmat olivat analysoimistani ohjelmista lyhyimmät ja pisin oli Lohjan ohjelma. Suurin osa ohjelmista oli voimassa vuoden 2021 loppuun.

Tutkimukseni aineistona olleet ohjelmat sisältävät kotoutumislain mukaisen kotouttamisohjelman ja osassa ohjelmia on konkreettisempia tavoitteita ja kehittämiskohteita kotouttamisen parantamiseksi. Ohjelmissa oli useimmiten kuvattu sen laatima työryhmä. Pääasiallinen vastuu teosta vaikuttaa olevan kunnan maahanmuuttokoordinaattoreilla. Maahanmuuttajataustaisia henkilöitä ei vaikuttanut olevan osallistuneina ohjelmien laadintaan tai niistä ei ollut mainittu. Laki edellyttää, että kotouttamisohjelma on kunnanhallituksen hyväksymä. Erään kotouttamisohjelman johdannossa on kirjoitettu näin: "Kotouttamisohjelma ei ole kaiken kattava kuvaus kotoutumisen tukemiseen liittyvästä palvelutuotannosta, vaan siinä nostetaan esiin kaupungin valtuustokauden keskeisimmät tavoitteet asiaan liittyen".

5.3 Aineiston analyysi

Käyn läpi kuntien lakisääteisiä kotouttamisohjelmia sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä kirjoitetun, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analysoinnissa. Jotta tekstiä on helpompi tulkita, aineistoa luokitellaan tekstin selkeyttämiseksi sisältöanalyysissä. Näin siitä saadaan esille tärkeitä ja oleellisia ilmiöitä ja käsitteitä. Aineisto selkeytyy sekä jäsentyy analyysin avulla ja sen avulla voidaan tuottaa uutta tietoa. (Eskola & Suoranta 1998, 103, 137.)

Ilmiön kuvaaminen ja ymmärtäminen on laadullisen tutkimuksen tavoitteena. Aineistona olevien kotouttamisohjelman sisällöistä analysoin autonomiaa ja kriittistä autonomiaa. Sisällönanalyysi on systemaattista ja objektiivista. Sen avulla halutaan löytää tekstin merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 116-118.)

Sisällönanalyysissä aineistoa tutkitaan nostamalla aineistosta esille tutkimusongelman mukaisia teemoja. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys syntyy

kotoutumisen, kotouttamisen sekä hyvinvoinnin ja autonomian määrittelystä. Kotouttamisohjelmien analyysia ohjaa Doyalin ja Goughin (1991) teoria autonomiasta ja kriittisestä autonomiasta ja näin ollen analyysi on teoriaohjaava. Sisältöanalyysini tuloksissa maahanmuuttajien hyvinvointiin liittyvät elementit on jaettu pääluokiksi Doyalin ja Goughin (1991) teorian pohjalta. Hyvinvoinnin indikaattoreina ovat autonomia ja kriittinen autonomia mitkä jaetaan teemoihin; ymmärrys, mielenterveys ja ulkoiset mahdollisuudet. Ymmärrys ja mielenterveys ovat autonomian alaluokkia ja ulkoiset mahdolliset ovat kriittisen autonomian alaluokka. Päädyin tähän luokitteluun, koska tutkimukset osoittavat nämä kolme teemaa keskeisiksi hyvinvoinnin kannalta. Ne antavat pohjan kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ja näin ollen näkökulma tukee kotouttajan yksilöllisten tarpeiden huomioimista ja ymmärrystä siitä, että kotoutumiseen vaikuttaa hyvin monenlaiset eri tekijät.

Esittelen sisällönanalyysista saadut tulokset teemoittain. Teemoittelun kautta ei kuitenkaan automaattisesti voi tehdä kovin syvälle menevää analyysia ja johtopäätöksiä. Jotta teemoittelu voi onnistua on teorian ja aineiston vuorovaikutusta synnyttävä. Tämä näkyy tutkimustekstissä niiden linkittymisenä. (Eskola & Suoranta 2014, 175-176.)

Aineiston tulkinta ja päättely ovat keskeisessä roolissa. Tarkoituksena on edetä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä teemasta. Käsitteellistäminen tarkoittaa sitä, että tutkija liittyy aineistonsa teoreettisiin käsitteisiin. Kävin ensin läpi aineiston huolellisesti ja etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini viivaten yli olennaisia asioita ja tekemällä muistiinpanoja jokaiselle kunnalle luomaani omaan taulukkoon. Tämän jälkeen redusoin eli pelkistin aineistoa. Jokaisella teemalla oli oma taulukkorivi mihin keräsin tietoa aineistosta. Kirjasin taulukkoon vain tutkimuskysymyksiin vastaavat osat. Peilasin aineistoa asettamiini kysymyksiin. Kotouttamisohjelmat ovat kaikki hieman erilaisia ja eri tavalla otsikoituja, joten aineistossa olevan tiedon jäsentämiseksi tarvitaan monta lukukertaa. Monissa kotouttamisohjelmissa oli keskeisiä ohjelman tavoitteita kokoavia taulukoita. Saatuja vastauksia katsoin teorian valossa ja teoria ohjasi näin analyysia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123-125.)

6 EETTINEN POHDINTA

Tutkin julkisia asiakirjoja, joten aineiston säilyttämiseen ja tuhoamiseen liittyviä asioita ei tarvitse ottaa huomioon. Tutkiessani minulle tuttua teemaa, joudun miettimään asemaani tutkijana. Olen työni puolesta ollut paljon tekemisissä kotouttamiseen liittyvien haasteiden parissa. On tärkeää, että näkökulmani on mahdollisimman objektiivinen tarkastellessani aineistoja. Tärkeää on pyrkiä olemaan sekoittamatta omia mielipiteitä tai kokemustietoa aineiston käsittelyssä, mutta on silti tärkeää olla tietoinen oman aseman mahdollisista vaikutuksista aineiston analysoinnissa. Tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkimuksen läpinäkyvyys eli aineiston analyysi. Analyysistä tehdyt johtopäätökset tulisi kirjoittaa auki ja selittää mahdollisimman hyvin (Nikander 2010). Olen pyrkinyt läpinäkyvyyteen koko tutkimuksen ajan.

Tutkimusaiheen valinnassa tulee myös ottaa huomioon eettinen näkökulma. Tutkijan tulee perustella aiheen valinta ja olla tietoinen siitä mitä ja miksi tutkitaan. Tutkimukseni lähtökohdat ovat eettisiä, koska haluan tuoda esiin kotoutujien oikeuden autonomiaan ja kriittiseen autonomiaan. On epäeettistä ajatella, että maahanmuuttajat olisivat vain kotouttamisentoimenpiteiden kohteita, jotta heidät saataisiin mahdollisimman nopeasti työmarkkinoiden käyttöön. Sosiaalityön tavoitteena on asiakkaan osallisuus ja kokonaisvaltainen hyvinvointi. Asiakkaita täytyy tukea omiin asioihin vaikuttamiseen sekä myös kriittiseen autonomiaan. Silloin työ on eettisellä pohjalla ja aito demokratia voi toteutua. On kaikkien edun mukaista, että kokonaisvaltainen hyvinvointi ja kriittiseen autonomiaan pyrkiminen ovat kotouttamispalveluiden keskiössä. Tämä eettinen näkökulma kulkee punaisena lankana läpi tutkimukseni.

7 TULOKSET

Tässä luvussa esittelen sisällönanalyysillä saadut tulokset teemoittain Doyalin ja Goughin (1991) teorian pohjalta. Tulokset ovat jaettu hyvinvoinnin indikaattoreina toimivien autonomian ja kriittisen autonomian mukaan ymmärrykseen, mielenterveyteen ja ulkoisiin mahdollisuuksiin. Ymmärrys ja mielenterveys ovat autonomian alaluokkia ja ulkoiset mahdolliset ovat kriittisen autonomian alaluokka. Lopuksi peilaan tuloksia vielä Agerin ja Strangin (2008) kotouttamisen osa-alueisiin.

7.1 Ymmärrys

Doyalin ja Goughin (1991) määrittelemä autonomian indikaattori, ”ymmärrys”, tarkoittaa ihmisen ymmärrystä itsestään, kulttuuristaan ja siitä mitä hänen oman kulttuurinsa häneltä odottaa. Ymmärrys kehittyy ja saavutetaan sosialisatiossa ja muilta ihmisiltä saadulla opetuksella. Kun opetus on omaa toimintaa tukevaa, se vahvistaa itsekunnioitusta ja arvostusta viiteryhmässä. Voidaan siis katsoa, että varhaiskasvatuksella ja perusopetuksella on oma tärkeä roolinsa tämän indikaattorin tukijana, oman perheen, suvun ja naapuruston lisäksi. Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen rooli sosialisatiossa korostuu etenkin silloin kun ihmisellä on kodissaan eri kulttuuri kuin ympärillä olevassa yhteiskunnassa. Lisäksi aikuisille suunnatuilla kotouttamiskoulutuksella ja heille tarjottavalla informaatiolla on tärkeä merkitys autonomian indikaattorin ymmärryksen kannalta. Tarkastelemissani kotouttamisohjelmissa maahanmuuttajien ymmärrystä tukevat toimenpiteet kunnissa tapahtuukin pääasiassa varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, sekä muissa maahanmuuttajille kotoutumiskoulutusta järjestävissä instituutioissa. Lisäksi ymmärrys muodostuu jo olemassa olevan tiedon ja kokemusten vuorovaikutuksessa uuden yhteiskunnan toimijoiden kanssa.

Kaikissa tarkastelemissani kotouttamisohjelmissa on kuvattu kunnan varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen piirteitä. Perusopetuksen tarjoamia tukitoimia maahanmuuttajille ei kuitenkaan mainita kaikissa kotouttamisohjelmissa. Yhdessä aineiston kotouttamisohjelmassa ei ole mitään mainintaa maahanmuuttajien tukemisesta varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kohdalla. Muissa kunnissa on mainittu vähintään maahanmuuttajalapsille suunnattu mahdollisuus peruskoulun valmistavaan opetukseen. Lisäksi useimmissa ohjelmissa käytiin läpi suomen kielen opetusta perusopetuksen ylittäneille.

Ymmärrystä voi kehittää koko elämän ajan lapsesta läpi koko aikuisiän. Siksi toisen asteen koulutus ja kaikki kotouttamiskoulutus on myös merkittäviä osia ymmärryksen tukemisessa. Monissa kunnissa toisen asteen koulutusta onkin järjestetty maahanmuuttajalähtöisesti. Eräässä ohjelmassa kirjoitetaan näin:

”Toiminnan vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden takaamiseksi maahanmuuttajien koulutus osana kotouttamista järjestetään opiskelija- tarvelähtöisesti. Ammatillista, työmarkkinoille tähtävästä toisen asteen koulutusta toteutetaan niin, että se tukee samalla suomen kielen taidon kehittymistä. Toimintaa kehitetään yhdessä elinkeinoelämän kanssa siten, että järjestelmä on mahdollisimman joustava. Aiemmat opinnot ja mahdolliset osatutkinnot sekä työkokemus huomioidaan opintojen suunnittelussa.”

Kotouttamiskoulutusta kuvataan monissa kotouttamisohjelmissa tuoden esiin sen peruseriaatteen:

”TE-toimisto tarjoaa aikuisille maahanmuuttajille kotoutumiskoulutusta, jonka hankkii ELY-keskus kilpailutuksen perusteella. Kotoutumiskoulutus järjestetään pääsääntöisesti työvoimakoulutuksena. Myös omaehtoinen opiskelu voidaan hyväksyä kotoutumistukeen oikeuttavaksi. TE-toimisto ohjaa maahanmuuttajan alkukartoituksen perusteella hänelle parhaiten sopivaan koulutukseen, joka voi olla kotoutumiskoulutusta, luku- ja kirjoitustaidon opetusta tai omaehtoista koulutusta. Kotoutumiskoulutukseen voi sisältyä myös aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamista sekä ammatillista suunnittelua ja uraohjausta.”

Osassa ohjelmia korostui erityisesti suomen kielen opetuksen merkitys ja suomen kielen osaaminen. Eräässä kotouttamisohjelmassa mainittiin näin: ”Kotoutumisen perusedellytyksenä on suomen kielen oppiminen.” Tämä kuvaa hyvin kotouttamisohjelmien punaista lankaa. Kotouttamista katsotaan ohjelmissa paljon kielen osaamisen näkökulmasta. Toisaalta esimerkiksi yhdessä toisessa kotouttamisohjelmassa näkökulma peruskoulun merkityksestä oli syvällisempi: ”Pakolaistaustaisten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten arjentaidot ja elämänhallinta vahvistuvat”. Tämä tavoite kertoo peruskoulun merkityksestä osana socialisaatioprosessia, missä ymmärrys itsestä ja ympäröivästä maailmasta kehittyy. Opetuksen voi näin katsoa olevan omaa toimintaa tukevaa ja vahvistavan itsekunnioitusta ja -luottamusta.

Ensivaiheen vastaanotolla ja alkuvaiheen informaatiolla on myös merkitystä ymmärryksen kehittämisen kannalta uudessa asuinmaassa. Siitä on myös kirjattu

kotouttamislaissa. Kotouttamisohjelmissa tulee esiin, että kotoutujien käytössä on Suomessa Infopankki, joka tarjoaa nettipalveluna laajasti tietoa Suomesta 13 eri kielellä.

Autonomian indikaattori ymmärrys tuli kotouttamisohjelmissa hyvin esiin siinä miten oman äidinkielen opetusta tuetaan peruskouluissa, koska sen voi katsoa lisäävän ymmärrystä itsestään, juuristaan ja omasta kulttuuristaan. Voidaan katsoa, että oman äidinkielen opetus on omaa toimintaa tukevaa, minkä lisäksi se vahvistaa itsekunnioitusta. Aineistossa lukee muun muassa näin:

”Oman äidinkielen opetuksen tavoitteena on saada oppilas kiinnostumaan omasta kielestään, kehittää hänen ajatteluaan sekä vahvistaa oppilaan itsetuntoa ja monikulttuurista identiteettiä.”

Oman äidinkielen opetuksen tavoitteena on saada oppilas kiinnostumaan omasta kielestään, kehittää hänen ajatteluaan sekä vahvistaa oppilaan itsetuntoa ja monikulttuurista identiteettiä.

”Oman äidinkielen opetuksen tavoitteena on saada oppilas kiinnostumaan omasta kielestään, kehittää hänen ajatteluaan sekä vahvistaa oppilaan itsetuntoa ja monikulttuurista identiteettiä.”

Suurimmassa osassa kotouttamisohjelmia oman äidinkielen opetuksen tärkeyttä ei olla perusteltu tämän laajemmin. Ymmärrystä tukevia toimenpiteitä ei olla avattu yksityiskohtaisesti kaikissa ohjelmissa. Suomen kielen opetuksen lisäresurssien osalta yhdessä ohjelmassa kerrottiin ryhmistä, joissa on paljon huonosti suomea puhuvia maahanmuuttajataustaisia lapsia ja joiden kotoutumisessa on kulttuurisia haasteita. Kaupunki voi antaa tällaisille ryhmille lisäresursseja. Lapsille voidaan antaa S2-lastentarhanopettajien toimesta suomen kielen pienryhmäopetusta. S2-lastentarhanopettajat voivat olla myös päiväkotien tukena kielenopetuksessa. Kunnassa yli 4-vuotiaille on järjestetty myös opetusta, missä laajennetaan lasten sanavarastoa ja rohkaistaan käyttämään suomen kieltä. Toisen kaupungin suunnitelmassa kerrottiin tarkemmin mallista, joka on maahanmuuttajataustaisille vauvaperheille tarjottavan varhaisen tuen palvelumalli. Siinä perhetyön maahanmuuttajataustainen sosiaaliohjaaja tapaa vanhemmat kolme kertaa osana neuvolan määrääikäistarkastusohjelmaa. Käynneillä pohditaan vanhempien kanssa, miten he voivat tukea lapsensa kehitystä vieraassa kieli- ja kulttuuriympäristössä. Perheitä ohjataan avoimen varhaiskasvatuksen palveluihin, joissa tuetaan sekä lapsen kasvua ja kehitystä että vanhemmuutta.

Lapsiin kohdistuvat kotouttamispalvelut ovat tärkeässä roolissa niin yksilöiden itsensä kuin yhteiskunnan kannalta. Saukkonen (2020) toteaa, että kansainvälisessä kirjallisuudessa on tuotu esiin, että aikuisena muuttaneiden myöhemmät

elämänvaiheet eivät itseasiassa ole kovin olennaisia yhteiskunnan kehityksen näkökulmasta. Tärkeämpää on se, millä tavalla lapsena ja nuorena muuttaneet sekä uudessa asuinmaassa syntyneet lapset löytävät oman paikkansa uudessa maassa ja pystyvät toteuttamaan itseään menestyksellisesti. (Saukkonen 2020.)

Erilaisuudesta huolimatta kaikkien tulisi voida kokea yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kokea olevansa vastuussa omasta itsestään ja kanssaihmisistä. Saukkonen (2020) tuokin tärkeän seikan esiin siitä, miten olisi tärkeää löytää jonkinlainen suomalaisen identiteetin ydin. Tämän ytimen löytämiseen ja lasten yhteenkuuluvuuden löytämiseen voidaan vaikuttaa juuri socialisaatiossa. Varhaiskasvatus ja perusopetus ovat avainasemassa näiden tavoitteiden saavuttamisessa, mitkä ovat tärkeä osa autonomian indikaattorin ymmärryksen taustalla. On myös merkittävää, miten vanhemmat otetaan mukaan omia lapsia koskevaan varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen. Tämä lisää autonomian mahdollisuuksia vanhemmuuden tehtävässä.

7.2 Mielen terveys

Kotouttamistyössä ja sen suunnittelussa tulisi huomioida se tärkeä seikka, että mielen terveysongelmat vaikeuttavat kotoutumista. Uuteen kotimaahan sopeutumiseen liittyy luopumista, pettymyksiä ja usein myös yksinäisyyttä. Sopeutumiseen voi vaikuttaa myös se, että entisen kotimaan tapahtumat ja sinne mahdollisesti jäänyt perhe on ikävän kohteena. Erityisesti pakolaisilla on taustojensa takia kantasuomalaisia enemmän masennusta sekä traumaperäisiä häiriöitä. Samaan aikaan uudessa kotimaassa tarvittavien taitojen opettelu voi aiheuttaa stressiä ja paineita. Tämän kaiken käsittelyssä on tärkeää saada oikeanlaista yksilöllistä tukea. THL:n sivuilla kirjoitetaan: "Tasapainon ja voimavarojen löytäminen ja käyttöönotto, asianmukaisen tuen ja palvelujen saaminen sekä kriisien läpikäyminen vahvistavat mielen terveyttä kotoutumisen aikana. Tavoitteeksi on asetettu, että kotoutumislain alaisen kielikoulutuksen toivotaan tulevaisuudessa palvelevan paremmin psyykkisesti oirehtivia." (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos)

Mielen terveys on oleellinen hyvinvoinnin osatekijä. Toimijakseen kokonaisvaltaisesti ihminen tarvitsee mielen tasapainoa. Mielen terveydellä autonomian indikaattorina tarkoitetaan kognitiivista ja emotionaalista kapasiteettia. Mielen terveys on oleellista, jotta ihmisen toiminnasta ei tulisi irrationaalista tai edesvastuutonta. Seuraavat ehdot ovat oleellisia autonomiselle toiminnalle mielen terveyden näkökulmasta (Doyal & Gough 1991 ja Aaltio 2013.):

- älyllinen kapasiteetti tavoitteiden ja käsitysten muodostamiselle

- luottamus yhteisössä toimimiseksi ja vuorovaikutuksen mahdollistamiseksi yhteisössä
- oman toiminnan tunnistaminen
- käytännöllisten rajoitteiden ymmärtäminen
- vastuunkanto omasta toiminnasta

Jos nämä ehdot eivät täyty, on ihmisen mahdotonta toimia autonomisesti ja hän voi huonosti. Ihminen ei voi toimia autonomisesti, jos hän on emotionaalisesti vaurioitunut. Mielenterveyden horjuminen heikentää ihmisen autonomiaa, koska ihmiseltä voi puuttua kontrollin puute ja hän saattaa kokea arvottomuutta. Masentunut voi menettää elämänhallintansa, minkä johdosta hänen on vaikea toimia autonomisesti. Ihmisellä on kuitenkin aina jonkin verran autonomiaa ja siihen voi vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisella tuella. (Aaltio 2013.)

Maahanmuuttajista erityisesti pakolaistaustaisilla on usein traumaattisia kokemuksia takanaan. Kokemuksia ei välttämättä olla käsitelty lainkaan. Toisaalta jo pelkkä pakolaisena oleminen voi olla traumatisoivaan ja horjuttaa mielenterveyttä. Monilla pakolaistaustaisilla on posttraumaattista stressiä. On keskeistä, että ihminen saa tukea mielenterveydelleen tällaisissa tilanteissa. Ilman sitä on hyvin haastavaa toimia uudessa yhteiskunnassa ja kotoutua uuteen kulttuuriin. Vaurioitunut mieli ei ole vastaanottavainen ja henkiset resurssit riittävät juuri ja juuri ehkä vain perusasioiden hallintaan. Lukiessani läpi kotouttamisohjelmia huomasin, että mielenterveyden tukeminen on niissä hyvin pienessä roolissa. Joissakin ohjelmissa sitä ei mainita ollenkaan. Muutamissa kunnissa taas asiaan oli selvästi keskitytty. Viidessätoista kotouttamisohjelmasta yhdeksässä oli mainittu mielenterveyden tukeminen jollain tavalla.

Eräessä kotouttamisohjelmassa mainitaan, että tavoitteena on, että asiakkaan osallisuus ja tietoisuus palvelujärjestelmästä kasvaa; perheet saavat tarvitsemaansa tukea ja ohjausta peruspalvelujen piiriin. Tarkempaa mainintaa traumatisoituneiden pakolaistaustaisten kotoutujien mielenterveydestä ei kuitenkaan ohjelmassa ole.

Aineistossa lukee muun muassa näin:

”Kehitetään ja jalkautetaan päihde- ja mielenterveyspalveluja maahanmuuttajien tarpeisiin. Kehitetään kulttuurisensitiivisen lähisuhdeväkivallan ehkäisyn toimintamalli sisältäen naisten ympärileikkauksen ehkäisyn.”

Yhdessä aineiston kunnassa tuntui olevan selkeä rakenne sille, miten palvelut mielenterveyden tukemiselle on järjestetty. Kidutettujen tuki järjestyy ostopalveluna. Lievissä oireissa ohjataan hyvinvointikeskuksen psykiatriselle sairaanhoitajalle. Säännölliset psykiatrikonsultaatiot järjestetään maahanmuuttajaterveydenhuollossa. Lasten- ja nuorisopsykiatrian yhdyshenkilö on käytettävissä. Tarvittaessa on

saatavilla päihdepalveluiden konsultaatiot ja päihdehoito. Kunnassa vahvistetaan lisäksi koulutuksella maahanmuuttajaterveydenhuollon ja hyvinvointikeskusten mielenterveys- ja päihdeosaamista.

Eräässä toisessa ohjelmassa kirjoitetaan näin mielenterveyden tukemisesta:

”Kehitetään ja jalkautetaan päihde- ja mielenterveyspalveluja maahanmuuttajien tarpeisiin. Kehitetään kulttuurisensitiivisen lähisuhdeväkivallan ehkäisyn toimintamalli sisältäen naisten ympärileikkauksen ehkäisyn.”

Erään aineiton kunnan kotouttamissuunnitelmassa taas mainitaan ainoastaan SOLID-rahoitteinen vuoden mittainen hanke mielenterveyden tukemiseen. Toisen kunnan ohjelmassa kirjoitetaan näin mielenterveyden tukemisesta:

”Kriisikeskuksen palvelut ovat myös maahanmuuttajien käytössä. Tarvittaessa käytetään tulkkipalveluita, jonka järjestämisestä ja kustannuksista vastaa kunta/vastaanottokeskus. Kriisipalveluiden lisäksi Mielenterveysseura kouluttaa vapaaehtoistoimijoita maahanmuuttajien tukihenkilöiksi, joiden ohjaamisessa tehdään yhteistyötä maahanmuuttajien ohjaus- ja palvelupiste Navigaattorin kanssa. Tukihenkilöt ovat niin yksittäisten maahanmuuttajien kuin kokonaisten perheiden tukena kotoutumisessa”.

Eräässä aineiston ohjelmassa kirjoitettiin nuorten tukemisesta näin:

”Kaupunki pitää jokaisen nuoren mukana ja ehkäisee nuorten syrjäytymistä. Kaupunki käynnistää laajan ja kokonaisvaltaisen hankkeen systeemisten ratkaisujen löytämiseksi nuorten syrjäytymishaasteeseen. Erityistä huomiota kiinnitetään vieraskielisten nuorten selkeästi muuta suurempaan suhteelliseen osuuteen koulutuksen ja työn ulkopuolella olevista nuorista.”

Kaupungin ohjelmassa tuotiin esiin myös henkilökunnan valmiudet traumatisoituneita kohdatessa:

”Varmistetaan henkilöstön osaamisen erityiskysymyksissä esim. kidutettujen ja sota-alueilta tulevien palvelutarpeet, tyttöjen ja naisten silpominen, pakkoavioliitot, monikulttuurinen vanhustyö, ihmiskaupan uhrit. Kehitetään systemaattisesti tarpeisiin vastaavia palveluja ulkomaalaistaustaisten erityistarpeet huomioiden. Toimitaan yhdessä kaupungin muiden toimijoiden kanssa toisen sukupolven nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi.”

Muutamien kuntien yhteisessä kotouttamisohjelmassa kirjoitettiin haavoittumassa asemassa olevista pakolaisista.

”Haavoittuvien ryhmien tarpeiden tunnistaminen (mm. naiset, lapset ja iäkkäät, ihmiskaupan uhrit, paperittomat). Kehitetään maahanmuuttajaperheiden ohjausta ja palvelutarpeiden tunnistamista (mm. oppimisvaikeudet) sekä varmistetaan henkilökunnan osaaminen kulttuurisensitiivisessä työotteessa.”

Yhden kaupungin ohjelmassa sanottiin erityisenä kehittämisen kohteena olevan paljon palveluita ja tukea tarvitsevat pakolaistaustaiset maahanmuuttajat. Heille tulee laatia yhteistyössä hoito- ja palvelusuunnitelma ja sen lisäksi heille tulee turvata myös riittävät mielenterveys- ja päihdepalvelut.

Erään toisen kaupungin kotouttamisohjelma antaa kaupungin palveluista käsityksen, että osaamista maahanmuuttajien mielenterveyden tukemiseksi löytyy ja tuen tarve tiedostetaan. Ohjelmassa kirjoitetaan näin:

”Psykiatrinen poliklinikka maahanmuuttajille on psykiatrisen erikoissairaanhoidon yksikkö, joka järjestää diagnostista arviointia ja hoitoa erityisesti pakolaisille ja turvapaikanhakijoille. Useimmat potilaat tulevat kriisialueilta tai ovat joutuneet kotimaassaan vainotuiksi ja heidän ihmisoikeuksiaan on loukattu. Hoidon tavoitteena on auttaa potilaita selviytymään uudessa ympäristössä tukemalla heidän psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista kuntoutumistaan. Hoitoon tulon tarvitaan lääkärin lähete.”

Informaatiota mielenterveyden tukemisesta siis löytyy jonkin verran kuntien kotouttamisohjelmista. Tieto on lähinnä toteavaa, eikä sen merkitystä kotoutumiselle tuoda tarkemmin esiin. Kotouttamisohjelmia lukiessa jää mielikuva, että mielenterveyden tukeminen ei ole kuntien suunnittelutyössä kovinkaan oleellinen osa kotoutumista, vaikka monet tutkimukset osoittavat sen olevan useiden maahanmuuttajien kohdalla kotoutumisen onnistumisen esteenä. Mielenterveyden tukeminen on tärkeää myös monissa muissa palveluissa kuin mielenterveyspalveluissa. Esimerkiksi TE-toimistoissa tehtävissä kotouttamissuunnitelmissa kartoitetaan asiakkaan voimavaroja. Osaamisen tunnistaminen on tärkeässä roolissa suunnitelmaa tehtäessä. Asiakasta täytyy opastaa tunnistamaan omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan. Tämän voi katsoa liittyvän Doyalin ja Goughin (1991) näkemykseen, että oman toiminnan tunnistaminen on oleellista autonomiselle toiminnalle mielenterveyden näkökulmasta.

7.3 Ulkoiset mahdollisuudet ja vaikuttamismahdollisuudet

Kotouttamisohjelmille on asetettu tavoite, että paikalliset maahanmuuttajajärjestöt sekä uskonnolliset yhteisöt osallistuvat kotouttamisohjelman laadintaan, toteutukseen ja seurantaan, mikä tukee maahanmuuttajien vaikuttamismahdollisuuksia. Ulkoisen mahdollisuudet ja vaikuttamismahdollisuudet ovat oleellisia kriittisen autonomian näkökulmasta. Ulkoiset mahdollisuudet antavat vapauden tehdä merkittäviä ja vapaita valintoja omaan elämään liittyen, mikä on oleellista hyvinvoinnin toteutumiseksi. Ihmisten on ymmärrettävä erilaisia kulttuureja siinä määrin, että he voivat arvioida niitä kriittisesti ja tehdä valintoja erilaisten kulttuuristen elämäntapojen välillä. Silloin ihminen on kriittisesti autonominen. Se tarkoittaa myös sitä, että yksilöllä on mahdollisuus kyseenalaistaa kulttuurisia sääntöjä ja olla mukana myös muuttamassa niitä. (Doyal ja Gough 1991.)

Kunta vastaa siitä, että kotouttamisen kannalta keskeiset paikallistahot tulevat mukaan kotouttamisohjelman laadintaan. Mahdollisimman monen maahanmuuttajan sekä järjestön tulisi olla mukana ohjelman laadinnassa. Sisältöanalyysissä käy kuitenkin ilmi, että harvoissa kunnissa kotouttamisohjelman laatimiseen on otettu mukaan maahanmuuttajia, heidän omia yhteisöjä, tai järjestöjen edustajia. Tässä yhteydessä ei siis olla kunnissa nähty maahanmuuttajilla olevan vaikuttamismahdollisuuden paikkaa, mikä vaikuttaa negatiivisesti kriittisen autonomian toteutumiseen maahanmuuttajien keskuudessa. Kotouttamisohjelman laatimisessa mukana oleminen olisi peruslähtökohta sille, mitä kotouttaminen kyseiselle alueelle voisi olla. Tällä voitaisiin vaikuttaa myös yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja mahdollisuuksiin vaikuttaa. Muutamissa kunnissa oli maahanmuuttajia kuitenkin osallistettu kotouttamisohjelman laadintaan. Eräässä ohjelmassa tuli esiin, että kotouttamisohjelmatyön pohjaksi kerättiin jo prosessin alkuvaiheessa käytännön toimijataso näkemykset kehittämistarpeista. Työvaihe toteutettiin hyödyntäen maahanmuuttotyön verkoston tapaamisia. Lisäksi järjestettiin kaksi avointa kotouttamisohjelman päivittämisen työpajaa kunnan pääkirjastossa. Asia oli myös monikulttuurisuusneuvoston käsittelyssä. Avoin työpaja antaa mahdollisuuden kaikille osallistua suunnitteluun ja tulla tietoisiksi siitä, eikä osallistumista ja osallistujia olla määritelty ylhäältä käsin.

Yhden aineiston kotouttamisohjelman johdannossa lukee:

"Maahanmuuttajaneuvosto on käsitellyt kotouttamisohjelman uudistusta syksyn 2013 aikana kokouksissaan kahdesti. Ohjelma ja sen tavoiteosiot olivat teemana Maahanmuuttajaneuvoston kokouksessa 10.4. Sen päätökset ja keskustelun yhteydessä tehdyt suositukset on otettu ja neuvostoa kuvataan ohjelmassa näin huomioon ohjelman viimeistelyssä."

Ja neuvostoa kuvataan ohjelmassa näin:

"Kaupunkiorganisaatiossa virallisena elimenä toimii Tampereen maahanmuuttajaneuvosto, joka valitaan joka toinen vuosi. Maahanmuuttajaneuvostolla ei ole varsinaista päätäntävaltaa mutta sillä on oikeus ottaa kantaa, tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja maahanmuuttajiin liittyvissä kysymyksissä ja mm. kehittää kotoutumiseen liittyviä palveluja. Neuvostossa on kymmenen maahanmuuttajataustaista jäsentä varajäsenineen, puheenjohtaja sekä pysyviä asiantuntijajäseniä kaupungin eri palveluista."

Erään toisen kaupungin ohjelmassa todettiin näin:

"Kaupungissa toimivien uskonnollisten yhteisöjen edustajien kanssa on kokoonnuttu yhteen keskustelemaan uskontojen roolista kotoutumisessa, ja kolmannen sektorin toimijoiden sekä maahanmuuttajayhdistysten näkökulmia on selvitetty työpajan muodossa."

Aineiston yhdessä ohjelmassa on maininta, että kotouttamisohjelmien laadinnan yhteydessä on kysytty mielipiteitä myös maahanmuuttajilta.

Eräässä kotouttamisohjelmassa lukee, että kriittistä autonomiaa tuetaan myös tukemalla aktiivisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa ja parannetaan elämänhallintataitoja. Ohjelmassa kirjoitetaan, että kunnassa järjestetään kaikille väestöryhmille kohtaamisia ja yhteistä harrastustoimintaa sekä tapahtumia. Näiden lisäksi kehitetään osallisuutta ja yhteisöllisyyttä yhdessä maahanmuuttajayhdistysten ja muun kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Maahanmuuttajia kannustetaan erimuotoiseen kansalaisaktiivisuuteen koulutuksen ja neuvonnan kautta. Oman yhteisönsä jäsenten tunteminen ja kontaktit, kieli ja kulttuurituntemus, ruohonjuuritason innovointi sekä motivaatio tehdä jotain yhteisönsä hyväksi ovat keskiössä. Yhdistyksillä on pitkä kokemus motivoinnista ja innovoinnista kentällä.

Vaikka maahanmuuttajia ei olla aktivoitu muissa kunnissa kotouttamisohjelmien laadintaan, kriittistä autonomiaa voidaan katsoa kotouttamisohjelmien perusteella tuettavan kuitenkin muilla keinoilla suurimassa osassa tutkimuksen kuntia. Aineistossa oli yksi kotouttamisohjelma missä maahanmuuttajien ulkoisia mahdollisuuksia ei ollut suoranaisesti otettu huomioon.

Yhdessä aineiston ohjelmassa oli mainittu, että maahanmuuttajien osallisuutta tulee vahvistaa siten, että tunnistetaan ja hyödynnetään maahanmuuttajataustaisten osaamista. Lisäksi tavoitteena on mahdollistaa osallistuminen kehittämistyöhön ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen sekä päätöksentekoon, mikä tukee suoraan ulkoisia mahdollisuuksia.

Erään toisen kunnan kotouttamisohjelmassa korostettiin nuorten maahanmuuttajien osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia. Tavoitteena on, että maahanmuuttajanuoret löytävät mielekkäitä harrastus- ja toimintamahdollisuuksia ja, että kunnassa asuvat maahanmuuttajanuoret tulevat kohdatuksi ja kuulluksi omana itsenään. Tämä luo pohjaa ulkoisille mahdollisuuksille. Nuorten kohtaamat yhdenvertaisuuden toteutumisen esteet ja syrjintä halutaan havaita ja niihin puututaan tehokkaasti. Tärkeitä ovat kotoutumista tukevat hankehaut ja hankeyhteistyö sekä tiedonvaihto yhdistysten ja maahanmuuttajapalveluiden kanssa. Yhteistyön ja tiedonvaihdon vahvistaminen elinvoimatoimialan ja maahanmuuttajapalveluiden kanssa on oleellista. Kaupunki järjestää yhteistyössä alueen järjestöjen kanssa tapahtumia, jotka vahvistavat myönteistä paikallisidentiteettiä ja hyviä väestösuhteita. Kunnan myöntämissä avustuksien rahoituskriteereissä painotetaan rahoitettavien toimintojen vaikuttavuutta hyviin väestösuhteisiin ja kuntalaisten väliseen yhdenvertaisuuteen.

Yhdessä kotouttamisohjelmassa kirjoitetaan kaupunkiorganisaatiossa virallisena elimenä toimivasta maahanmuuttajaneuvostosta, joka valitaan joka toinen vuosi. Maahanmuuttajaneuvostolla ei ole varsinaista päätäntävaltaa, mutta sillä on oikeus ottaa kantaa, tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja maahanmuuttajiin liittyvissä kysymyksissä ja muun muassa kehittää kotoutumiseen liittyviä palveluja. Tässä

ollaan kriittisen autonomian tukemisen ytimessä. Neuvostossa on kymmenen maahanmuuttajataustaista jäsentä varajäsenenä, puheenjohtaja sekä pysyviä asiantuntijajäseniä kaupungin eri palveluista.

Asukasfoorumeita järjestetään joissain aineiston kunnissa. Niissä maahanmuuttajia kutsutaan koolle tarpeen mukaan. Maahanmuuttajien erityistarpeiden huomioiminen erilaista ryhmätoimintaa järjestettäessä on tärkeää. Ryhmien osallisuuden kehittäminen, vertaisohjaajatoiminnan kehittäminen järjestöjen kautta sekä ohjaamalla ryhmiin myös maahanmuuttajia. Hyvät etniset suhteet ja kulttuurien välinen vuoropuhelu ovat tärkeitä. Yleinen suvaitsevaisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen on yksi keskeinen tavoite, mutta näiden tavoitteiden saavuttamista ei olla kuvattu konkreettisemmin.

Joissain kunnissa järjestetään yhteistä toimintaa järjestöjen, oppilaitosten ja kuntien välillä, sekä yhteisiä hankkeita on suunniteltu. Maahanmuuttajien osallistuminen ja maahanmuuttajille viestiminen sekä kokemustiedon hyödyntäminen kehittämisessä halutaan ottaa huomioon. Kulttuurien väliset kohtaamiset tarinat, tempaukset ja näkyväksi tekeminen tulee esille muun muassa rasismien vastaisella viikolla ja Mahdollisuuksien Torilla. Tavoitteena on, että löydetään yhteistyössä resurssit ja toimiva malli kohtaamispaikkatoimintaan ja monialaiseen yhteistyöhön. Vapaa-ajan toiminnalla lisätään maahanmuuttajanuorten ja kantaväestön nuorten keskinäistä ymmärrystä. Maahanmuuttajanuorten oman kulttuuri-identiteetin ja toiminnan tukeminen on myös tärkeää.

Eräissä kotouttamisohjelmassa lukee näin osallisuuden tavoitteista:

"Hankkeissa kehitetyn monialaisen yhteistyön jatkaminen ja kehittäminen järjestöjen ja vapaaehtoisten kanssa. Kotouttamisohjelman tavoitteena on taata eri kulttuureista tulleille henkilöille hyvä osallisuus ja mahdollisuus kehittyä eri kunnissa yhdenveroiseksi kuntalaiseksi. Seudullisen kotouttamisohjelman tavoitteena on tuoda esiin olemassa olevat yhteistyöverkostot ja rakentaa niitä lisää. Kehittämisen kohteena on muualla kokeiltujen kotoutumisen edistämisen hyvien käytänteiden levittäminen alueelle."

Tämä ei vielä suoranaisesti tarkoita ulkoisten mahdollisuuksien toteutumista, mutta osallisuuden tukeminen on tärkeä pohja ulkoisia mahdollisuuksia luotaessa.

Eräiden kuntien yhteisessä kotouttamisohjelmassa kirjoitetaan, että kotoutuminen tarvitsee onnistuakseen toimia myös vapaa-ajalle ja arkeen. Tähän tarpeeseen voisivat vastata maahanmuuttajien omat yhdistykset. Yhdistysten rooli osana maahanmuuttajien kotoutumisprosessia on tärkeä, mutta ne tarvitsisivat tukitoimenpiteitä selviytyäkseen muun muassa yhdistyksen toimintaa edellyttävästä byrokratian vaatimuksista. Kunnassa kokoontuu säännöllisesti eri viranomaisista koostuva rasisminvastainen ryhmä, jonka tarkoituksena on vaihtaa kuulumisia, päivittää tilannetta, olla kuulolla. Tarvittaessa ryhmä puuttuu mahdollisimman varhain tilanteisiin, joissa koetaan olevan mahdollisuus rasismien tai etnisten

selkkausten syntymiselle. Osa maahanmuuttajanuorista on löytänyt paikkansa seudun urheiluseuroista. Globaalit lajit kuten jalkapallo ja lentopallo ovat osoittautuneet hyviksi kotouttamisen edistäjiksi. Vapaaehtoiset järjestävät kerhotoimintaa ja tapahtumia tai toimivat tukihenkilöinä maahanmuuttajille. Kohtaamispaikka tukee taas maahanmuuttajien omaehtoista toimintaa muun muassa tarjoamalla tiloja kerhoille ja tapahtumille ja opastamalla käytännön järjestelyissä.

Yhdessä aineiston kauungissa osallisuutta tuetaan luomalla aktiivisesti kumppanuuksia kansalaisjärjestöjen ja kaikkien kaupungin kehittämisestä ja elävöittämisestä kiinnostuneiden kanssa. Helsingissä rakennetaan monipuolisia ja elinvoimaisia kaupunginosia kasvattamalla asukkaiden vaikutusvaltaa. Kunnassa katsotaan, että huippulaatuinen ja helposti saavutettava toiminta tuo ihmisiä yhteen ja lisää keskinäistä ymmärrystä. Kaupunki on elävä ja monikulttuurinen kaupunki ja sen kotouttamisohjelman mukaan kasvavassa kaupungissa on moniarvoisuutta arvostava kulttuuri, joka mahdollistaa eri väestöryhmien kohtaamiset. Kaupunkiympäristöä sekä liikunta- ja kulttuuritarjontaa kehitetään liikkumiseen ja arkiaktiivisuuteen kannustavaksi tasapuolisesti eri kaupunginosissa.

Eräessä toisessa kotouttamisohjelmassa kirjoitetaan siitä, että kaupungin vapaa-aikatoimi on tuonut esille tarpeen miettiä, tarvitaanko erillisiä maahanmuuttajille suunnattuja valmentavia ryhmiä tai palveluita. On tärkeää muistaa omankielisen neuvonnan ja sosiaalisen verkostoitumisen tärkeys ja maahanmuuttajille suunnatun tervetulo-paketin työstäminen sekä tiedottamisen tehostaminen. Vapaa-ajan toiminta on kaupungissa pääasiassa niin sanottua matalankynnyksen toimintaa, jotta kaikkien, lähtökohdista riippumatta, olisi helppo käyttää palveluita. Tästä huolimatta maahanmuuttajat eivät ole näkyvä ryhmä ainakaan ohjatuissa toiminnoissa. Alueen Monikulttuuriyhdistys ry:n tavoitteena on edistää suomalaisten ja maahanmuuttajien yhteistoimintaa, kaksisuuntaista kotoutumisprosessia sekä tukea maahanmuuttajien osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Monikulttuuriyhdistyksen toiminta on avointa kaikille, niin suomalaisille kuin eri syistä maahan muuttaneillekin. Seuratoiminta luo vastaanottavaisen ilmapiirin kaikissa yhdistyksen toiminnoissa kaksisuuntaisen suvaitsevaisuuden edistämiseksi. SPR osaston toiminta tarjoaa tukihenkilöitä maahanmuuttajille. Muut toimintamuodot ovat muun muassa koulutus, läksykerho, retket, teematapahtumat ja omaa toimintaa erikseen nuorille, naisille ja miehille.

Yhden aineiston kaupungin ohjelman tavoitteena on kulttuuripalveluiden kehittäminen, missä lisätään yhteistyötä maahanmuuttajia edustavien toimijoiden ja järjestöjen kanssa. Liikuntapalveluiden piirissä järjestetään yhteisiä tapahtumia ja tilaisuuksia. Kaupunki kutsuu koolle järjestö- ja yhteistyökokouksia, kaupungin ja järjestöjen yhteisiä elinkaariverkostoja hyödynnetään tiedonvälitykseen myös maahanmuuttajatyön näkökulmasta. Järjestöt kehittävät verkoston kautta annettavaa

maksutonta ohjausta, koulutuksia ja avoimia vapaaehtoistehtäviä maahanmuuttajien osallisuuden edistämiseksi. Järjestöt kehittävät ihmiset.fi palvelua maahanmuuttajien osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Maahanmuuttajat ovat mukana kehittämässä palveluita kokemusasiantuntijoina. Maahanmuuttajat osallistuvat eri työryhmiin, heiltä kysytään palautetta ja kehittämisideoita eri palveluista. Tärkeitä tapahtumia osallisuuden kannalta ovat kuntalaisten raadit, keskustelutilaisuudet ja monikulttuuriset tapahtumat. Kaupunki on mukana ETNO:n toiminnassa.

Aineiston yhdessä kotouttamisohjelmassa kerrotetaan, että siellä kehitetään kaksisuuntaista kansalais-, kerho-, ystävä-, vertaistuki- ja vapaaehtoistoimintaa. Kohtaamisen lisääminen tapahtuu harrastusten kautta. Tärkeitä foorumeita ovat kotouttamistyön kehittämisryhmä, vapaa-ajan palvelut ja 3.sektorin toimijat. Kunta järjestää säännöllisesti yhdessä ideointia ja suunnittelua 3. sektorin toimijoiden, paikallisten yrittäjien, maahanmuuttajien ja paikallisten ihmisten kanssa. Vastuutahona toimii kotouttamistyön kehittämisryhmä.

Kotouttamisohjelmissa on keskitytty paljon osallistamiseen harrastus- ja kulttuuritoiminnan kautta. Kunnat näkevät tasavertaiset mahdollisuudet vapaa-ajan toimintaan selvästi tärkeinä ja pitävät vapaa-ajan toimintaa oleellisena kohtaamisympäristönä. Vapaa-ajan toiminta ja erilainen yhdistystoiminta voi parhaimmillaan tukea kaksisuuntaista kotoutumista. Vapaa-ajan toiminta voi olla myös vaikuttamismahdollisuuksia lisäävä elementti joltain osin, jos maahanmuuttajat saadaan aktiivisiksi jäseniksi eri seuroihin ja yhdistyksiin ja näin he pääsevät myös mukaan verkostoihin. Se ei kuitenkaan ole helppoa, jos ei siihen kannusteta, aktivoida ja motivoida mukaan.

7.4 Kotouttamisen osa-alueet ja autonomia

Puutteet hyvinvoinnin eri osa-alueilla voivat vaikuttaa ihmisen autonomiaan. Autonomian puute voi estää ihmistä toimimasta niin, että fyysiset, älylliset ja emotionaaliset tarpeet tyydyttyvät ja osallistuminen yhteisön toimintaan voi tapahtua. Yhteisön mukana oleminen on oleellista osallisuuden kokemuksen kannalta. Vuorovaikutus yhteisössä on oleellista, jotta voi kasvaa autonomiseksi yksilöksi. Yhteisö ei voi myöskään olla toimiva ilman yksilöiden sosiaalista vuorovaikutusta (Doyal & Gough 1991). Tätä ajatusta tukee myös Agerin ja Strangin (2008) ajatusta sosiaalisten yhteyksien merkityksestä tärkeänä kotoutumisen osa-alueena. Sosiaaliset suhteet ovat merkittävä tekijä ihmisen autonomiassa. Agerin ja Strangin (2008) sosiaaliset siteet kuvaavat yhteyksiä omassa yhteisössä pohjautuen esimerkiksi kansalaisuuteen, etniseen tai uskonnolliseen identiteettiin. Oman etnisen identiteetin

tukemista toteutetaan kunnissa kotouttamisohjelmien mukaan muun muassa lasten oman äidinkielen opetuksessa. Aikuisten kohdalla se näkyy kotouttamiskoulutusten lisäksi lähinnä maahanmuuttajayhdistysten ja oman uskonnon harjoittamisen tukena joissain aineiston kunnissa. Sosiaaliset siteet auttavat oman paikan löytymisen tunteen luomisessa. Kotoutumista voi auttaa samaan viitekehykseen kuuluvat ihmiset. He voivat auttaa toinen toisiaan yksinäisyydessä ja parhaassa tapauksessa antaa positiivisia malleja kotoutumiselle ja lisätä näin toistensa autonomiaa.

Kotouttamisohjelmissa keskitytään paljon kotouttamisen konkreettisiin osa-alueisiin, mitkä ovatkin tärkeä osa perusautonomiaa. Ager ja Stang (2008) kutsuu näitä mahdollistajiksi. Ne koostuvat kahdesta osa-alueesta, jotka ovat kieli sekä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen osaaminen sekä turvallisuus ja jatkuvuus. Nämä osa-alueet ovat tärkeitä tekijöitä, mitä ilman kotoutuminen olisi hyvin monimutkaista. Ilman niitä voi kotoutumiselle muodostua hankalia esteitä. Mahdollistajat ovat oleellisia perusautonomian näkökulmasta. Ohjelmissa tuodaan esiin, miten esimerkiksi kielitaidon puute voi hankaloittaa kotoutumista, mutta ei avata sitä mitä tekijöitä oppimattomuuden taustalla voi olla ja miten näihin tekijöihin voitaisiin vaikuttaa. Tieto palveluiden saatavuudesta jo itsessään luo turvallisuutta ja jatkuvuutta kotoutumisen prosessiin. Agerin ja Strangin (2008) käsitys koulutuksen merkityksestä kotouttamisen mahdollistajana tukee hyvin Doyalin ja Goughin (1991) ymmärryksen osaa hyvinvoinnin indikaattorina. Koulutus tarjoaa oleellisia taitoja, joita tarvitaan aktiiviseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Lasten lisäksi koulu on aikuisille tärkeä paikka, jossa voi luoda suhteita muihin ihmisiin sekä saada tietämystä ja ymmärrystä uudesta kulttuurista ja yhteiskunnasta. (Ager & Strang 2008.)

Tutkimukseni tuloksista voidaan tulkita, että Agerin ja Strangin (2008) sosiaalisten kontaktien osa-alueita sosiaalisia siltoja tuetaan kunnissa järjestämällä maahanmuuttajille matalan kynnyksen vapaa-ajantoimintaa sekä tukemalla maahanmuuttaja yhdistysten toimintaa. Sosiaaliset sillat syntyvät suhteellisen pienistä teoista ajatellen niiden merkittävää vaikutusta autonomiaan. Esimerkiksi päivittäin kohdattujen ihmisten ystävällinen suhtautuminen ja tervehtiminen auttavat hyvin paljon yhteisöön kuulumisen tunteen syntymisessä. vihamielinen, syrjivä tai epäystävälliseksi koettu suhtautuminen taas vaikeuttaa kotoutumisen onnistumista. Yhdessä tekeminen on avain sosiaalisten siltojen syntymiselle. Maahanmuuttajan on helppo osallistua yhteisöissä tapahtuviin toimintoihin vapaasti, jos yhteisö on avoin ja kotoutumisen voi katsoa olevan kaksisuuntaista. Erään aineiston kaupungin kotouttamisohjelmassa lukee näin:

”Myös suomalaisten kotouttaminen maahanmuuttajaväestöön on tärkeä osa elämänlaadun kehittämisessä. Suvaitsevaisuustyö ja rasismien aktiivinen vastustaminen erilaisin kampanjoin yhteistyössä muun muassa kolmannen sektorin toimijoiden kanssa on osa tätä kotouttavaa työtä. Kolmannen sektorin ja erityisesti maahanmuuttajien omien järjestöjen rooli elämän laadun edistämisessä on tärkeä. Kolmannen sektorin rooli myös monikulttuurisessa urheilutoiminnassa on keskeinen.”

Sosiaaliset linkit taas muodostavat yhteydet vastaanottavan yhteiskunnan instituutioihin, viranomaisiin ja palveluihin, kuten kunnan tarjoamiin palveluihin. Palvelujen toiminnan ollessa sujuvaa, palvelujen tuottajat oppivat tuntemaan toisensa ja maahanmuuttajan linkittyminen yhteiskuntaan paranee samalla kun ammattilaisten linkittyminen maahanmuuttajiin paranee ja ymmärrys lisääntyy. Kuntien kotouttamisohjelmien mukaan tätä sosiaalisten linkkien luomista on helpotettu muun muassa työntekijöille järjestettävillä koulutuksilla. Seuraavassa kotouttamisohjelman lainauksessa näkyy sekä sosiaaliset sillat, että linkit.

”Järjestetään infoja suomalaisille ja kerrotaan maahanmuuton faktoista. Järjestetään kuntalaisten raateja, keskustelutilaisuuksia ja monikulttuurisia tapahtumia. Kehitetään henkilöstön osaamista järjestämällä koulutuksia yhdenvertaisuudesta ja kulttuurisensitiivisyydestä.”

Suomalaisessa kotouttamispolitiikassa sekä kotouttamisohjelmien tavoitteissa näkyy vahvasti erityisesti työ ja koulutus. Nämä kotouttamisen osa-alueet tunnustetaan kotouttamispolitiikassa onnistuneen kotoutumisen tuloksena. Agerin ja Strang (2008) korostavat näiden tekijöiden merkitystä kotoutumiselle keinot ja tulokset osa-alueella. Keinot ja tulokset koostuvat neljästä osa-alueesta, mitkä ovat työ, asuminen, koulutus sekä terveys ja hyvinvointi. Vaikka työ ja ja koulutus ovat merkittäviä osa-aleuita kotoutumisen kannalta, voidaan Agerin ja Strangin (2008) kotouttamisen osa-alue kokonaisuudesta kuitenkin nähdä, että ne ovat vain pieni osa koko kotoutumisen osa-alueita. Työn ja koulutuksen ollessa kotouttamisohjelmien keskiössä, vähemmälle huomiolle jää terveys ja hyvinvointi. Suurimmassa osassa kotouttamisohjelmia on kuitenkin mainittu tavoite siitä, että maahanmuuttajat saavat samat perusterveydenhuollon palvelut kuin kantaväestö. Agerin ja Strangin (2008) mukaan näillä keinojen ja tulosten osa-alueilla voidaan edistää ja tukea kotoutumista myös muilla kotoutumisen osa-alueilla. Tämän vuoksi olisi kiinnitettävä huomiota terveyden ja hyvinvoinnin tukemiseen tarve näkökulmasta käsin ja huomioida niiden merkitys kotoutumisen monimutkaisessa ja yksilökeskeisessä prosessissa. (Ager ja Strang 2008.)

On tärkeää ymmärtää, että onnistuneeseen kotoutumiseen vaikuttaa maahanmuuttajan omat voimavarat, elämäntilanne ja valmiudet. Tätä korostetaan liian vähän kuntien kotouttamisohjelmissa. Ager ja Strang (2008) korostavat myös viitekehyksessä tunnistettujen osa-alueiden vuorovaikutusta ja kaksisuuntaisuutta. Tämä viittaa kotoutumiseen kokonaisvaltaisen ja monimutkaisena henkilökohtaisena prosessina. Sisältöanalyysin tulokset osoittavat, että kotouttamisohjelmissa ei pureuduta epäonnistuneen kotouttamisen taustatekijöihin eikä haluta nähdä mielenterveyden merkitystä kotoutumisen onnistumisessa. Tämä johtaa siihen, että kotoutujaa ei nähdä kokonaisvaltaisesti eikä yksilönä vaan pitkälti yhteiskunnan

tarpeista käsin. Kotoutumista edistävien tekijöiden riippuvuutta toisistaan on kyettävä ymmärtämään, jotta lopputulos voisi olla onnistunut ja maahanmuuttaja voisi kokea kokonaisvaltaista hyvinvointia ja toimia autonomisesti. (Ager ja Strang 2008.)

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

Sisältöanalyysini tulokset osoittavat, että autonomian ja kriittisen autonomian elementtejä on joiltain osin nähtävissä kotouttamisohjelmissa, mutta ei kuitenkaan riittävän kattavasti, jotta voitaisiin katsoa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin merkityksen tulleen huomioiduksi kotouttamisen suunnittelussa. Erityisesti mielenterveyden ja ulkoisten mahdollisuuksien tukemisessa on ohjelmien tavoitteissa puutteita. Tämä kertoo siitä, että kotoutumisprosessia ei nähdä kotouttamisohjelmissa kovin syvällisesti ja kokonaisvaltaisesti, eikä niissä haluta suoranaisesti paneutua kotoutumiseen ihmisen henkilökohtaisen prosessina. Kotouttamisohjelmien tavoitteet eivät tunnu kumpuavan kotoutumisen ongelmien juurisyyistä. Kotoutumisen tavoitteet tulevat enemmänkin ulkoapäin määriteltynä, eikä niissä kuulu kohderyhmän ääni. Kotoutuminen on monimutkainen ilmiö. Tämän ymmärtäminen on oleellista kotouttamistoimia kehitettäessä, sillä kotoutuminen on hyvin laaja-alainen asia ja useiden eri elämän osa-alueiden prosessi.

Jos ajattelemme kotoutumisen haasteita yhteiskunnassamme, peilaten niitä Doyalin ja Goughin (1991) näkemyksiin, voimme nähdä puutteita perusautonomian tasolla, mutta erityisesti kriittisen autonomian tasolla kotouttamispalveluissa ja maahanmuuttajien tukemisen määrittelyssä. Doyalin ja Goughin (1991) näkevät osallistuminen ja ihmisen vapautuminen hyvinvoinnin keskiössä. Tämä tarkoittaa tietoisia ja vapaita valintoja ja niiden mukaan toimimista eli kriittistä autonomiaa. Tämän kaiken saavuttaminen edellyttää toimintakykyä tai tyydytettyjä perustarpeita, mikä muodostuu terveydestä ja autonomiasta ja niiden taustalla olevista tarpeista. Vapautuminen edellyttää lisäksi poliittisia oikeuksia ja emansipaatiota. Tämä tulisi ottaa huomioon kotouttamispalveluita suunniteltaessa, sillä hyvinvointipalvelut ovat tärkeässä roolissa tukemassa osallistumista ja vapautumista. (Doyal & Gough 1991.)

Kotoutumisen taustatekijöiden huomioiminen ei näy aineistoni kotouttamisohjelmissa. "Maahanmuuttajien kotouttamisessa on kysymys koko

elämää kattavista useiden prosessien kokonaisuudesta”, näin kirjoittaa Saukkonen (2020). Kotoutumisen voi parhaiten ymmärtää oman paikkansa etsimisenä ja löytämisenä suomalaisessa yhteiskunnassa ja paikkakunnalla missä kotoutuja asuu. Kotoutumisessa tärkeää on yhteiskuntaan osallistuminen, yhdenvertaisuus, sosiaalinen vuorovaikutus, kielen ja kulttuurin omaksuminen sekä identiteettiin ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen liittyviä yksilö- ja sosiaalipsykologisia prosesseja. Kotoutumiseen vaikuttavat monet asiat, kuten se, miten valmis yksilö on ottamaan uutta tietoa vastaan ja oppimaan uusia taitoja uudessa kotimaassa. Tähän valmiuteen ottaa vastaan ja oppia uutta, saattavat vaikuttaa muun muassa yksilön psyykinen hyvinvointi ja yleinen terveydentila. Psyykkiseen ja yleiseenkin terveydentilaan voi vaikuttaa, se mikä on perheen yhdistämisen tilanne tai perheen tilanne kotimaassa. (Saukkonen 2020.)

Ihmisten yksilöllisyys ja jokaisen maahanmuuttajan oman kotoutumisen polun ainutlaatuisuus ei niin ikään näy tutkimuksen aineistossa. Sen sijaan niissä korostuu kielitaito, työllistyminen ja vapaa-ajantoiminta. Ennen niiden saavuttamista täytyy tietyt seikat olla kunnossa, kuten mielenterveys, jotta uuden edessä voi kokea innostusta ja motivaatiota. Tämä seikka tulisi mielestäni ottaa vahvemmin huomioon kotouttamisohjelmia laadittaessa. Tämän lisäksi myös vastaanottavan yhteiskunnan valmiudet ja tahtotila luoda tasavertaisia mahdollisuuksia tulisi olla huomion kohteena kotouttamista suunniteltaessa. Kotouttamisohjelmissä näkyy kyllä halu osallistua ja ottaa kotoutujat mukaan vapaa-ajan toimintaan, mutta tasavertaisien mahdollisuuksien luominen ja mukaan vaikuttamaan pääseminen on vielä lapsen kengissä. Tämä näkyy muun muassa siinä, että suurimmassa osassa aineiston ohjelmia, ei itse maahanmuuttajia olla otettu mukaan ohjelmien laadintaan. Kunnan vastuu näkyy tarkasteltavina olevissa kotouttamisohjelmissä hyvin ja se oli kaikissa ohjelmissä kirjattuna. Ohjelmissä ei kuitenkaan aina näkynyt sitä, että kunnan vastuulla olevia palveluita olisi tarkasteltu maahanmuuttajien näkökulmasta tai, että heidän näkemyksiään olisi kuulta niihin liittyen.

Kotouttamisen eri osa-alueet eivät ole hierarkisessa suhteessa toisiinsa kuten Ager ja Strang (2008) toteaa. Eri osa-alueet ovat vuorovaikutuksessa ja kytkeytyneet toisiinsa jokaisen kohdalla uniikilla tavalla. Kotoutuminen sisältää yhteiskuntaan osallistumista, ja yhdenvertaisuuden toteutumista, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kielen ja kulttuurin omaksumiseen liittyviä seikkoja sekä identiteettiin ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen kytkeytyviä yksilö ja sosiaalipsykologisia prosesseja. Työllistyminen tai yrittäjyys tai taloudellinen omavaraisuus ei ole kotouttamisen ainoa mittari tai muita ulottuvuuksia paljon tärkeämpi. Työllistynyt voi voida huonosti tai olla syrjäytynyt. Maahanmuuttajien kotoutumista kehitettäessä olisi tutkimukseni tulosten perusteella tärkeää entistä enemmän kiinnittää huomiota ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja mielenterveyden merkitykseen

kotouttamista edistävinä tekijöinä. Mielensterveydellä on vahva yhteys motivaatioon uuden edessä. Mielensterveyden merkitys tulisi nostaa isompaan rooliin kotoutumiskeskusteluihin sekä kotouttamisohjelmia laatiessa. Ongelmana on osaksi se, että teema on vaikea ja maahanmuuttajat eivät itse pyri tuomaan sitä esiin varsinkaan, jos sitä ei heiltä osata kysyä. Käsitys mielensterveydestä on erilainen eri kulttuureissa ja länsimaalainen ajattelu ihmisen psykofyysisestä kokonaisuudesta voi olla joissain kulttuureissa vieras.

Kotoutujien vaikeasta tilanteesta huolimatta, he käyttävät kantasuomalaisia vähemmän mielensterveyspalveluita. Kotouttamistyössä tarvitaan mielensterveysosaamista yhdessä kulttuurilukutaidon kanssa ja tämä näkökulma tulisi olla sisältöanalyysini tulosten perusteella esillä myös kuntien kotouttamisohjelmissa. Hyvä mielensterveys on edellytys autonomiselle toimimiselle sekä itsensä toteuttamiselle ja tätä kautta onnistuneelle kotoutumiselle ja työllistymiselle. Jos nämä ehdot eivät täyty, on ihmisen mahdotonta toimia autonomisesti ja hän voi huonosti. Ihminen ei voi toimia autonomisesti, jos hän on emotionaalisesti vaurioitunut. Mielensterveyden horjuminen heikentää ihmisen autonomiaa, koska ihmiseltä voi puuttua kontrollin puute ja hän saattaa kokea arvottomuutta. Masentunut voi menettää elämänhallintansa, minkä johdosta hänen on vaikea toimia autonomisesti (Aaltio 2018). Mutta miksi mielensterveyden tukeminen ei näy kuntien kotouttamisohjelmissa laajemmin? Onko kysymys perusterveydenhuollon resursseista vai eikö sitä ole ymmärretty kirjata? Onko resurssit liian vähäiset mielensterveyden tukemiseen vai miksi tämä autonomian ja hyvinvoinnin keskeinen osa jää niin vähäiselle huomiolle kotouttamisohjelmissa?

Mielensterveyden merkityksen ymmärtämättömyyden lisäksi, tutkimuksen kotouttamisohjelmista saa vaikutuksen, että hyvinvoinnin kannalta toista keskeistä indikaattoria, kriittistä autonomiaa ei olla täysin ymmärretty. Kriittisen autonomian puute näkyy muun muassa siten, että maahanmuuttajia ei kotouttamisohjelmien mukaan osallisteta yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Ensimmäinen askel tähän olisi maahanmuuttajien mukaanotto aktiivisiksi osallistujiksi kotouttamisohjelmien laadintaan. Kriittiseen autonomiaan tähtäävän onnistuneen kotoutumisen lopputuloksen kannalta oleellista on maahanmuuttajan oma kokonaisvaltainen hyvinvointi, motivaatio ja aktiivisuus. Miten sitä saadaan lisättyä? Saukkosen (2020) toteaa, että huippunopean työmarkkinakotoutumisen sijaan tärkeämpi tavoite on oikea suunta – se, että Suomeen muuttaneet pääsevät alusta lähtien oikealle omannäköiselle tielle, jolla he askel askeleelta pystyvät lisäämään osallisuuttaan ja osallistumistaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja asuinpaikkakunnallaan. On tärkeää synnyttää ja säilyttää kotoutumismotivaatio, koska ilman sitä edistyminen on hyvin vaikeaa. (Saukkonen 2020.)

Aktiivinen kansalaisuus käsitetään usein kiinnittyneenä työkansalaisuuden ideaaliin Turtiaisen ja muiden (2018) mukaan. Se on nähtävissä myös kotouttamispolitiikan käytänteissä ja kuntien kotouttamisohjelmissa. Siitä kärsii maahanmuuttajien henkilökohtaisten tarpeiden ja ominaisuuksien tunnistaminen ja erilaiset perhetilanteet, mistä voi seurata riippuvuus yhteiskunnan tukiin. Tämä näyttäytyy muuan muassa siten, että autonomia ja kriittinen autonomia ei toteudu. Käytännön asioiden hoitaminen ja omaa elämää koskeva päätöksenteko jää viranomaisten tehtäväksi. (Turtiainen ym. 2018.) Jotta ihminen voi kokea toteuttavansa itseään ihmisenä, tulee hänet nähdä persoonana ja saada arvostavaa kohtelua. Itsensä toteuttamisen edellytyksenä onkin, että yksilöä pidetään persoonana, häntä arvostetaan (Turtiainen 2012.). Tämän lisäksi yksilöllä täytyy olla mahdollisuus osallistua kiinnostavaan toimintaan sekä poliittiseen osallistumiseen. (Allardt 1980, 46-27.)

Kotouttamisohjelmissa näkyy kotouttamisen tavoitteiden järjestelmälähtöisyys. Ongelma palveluiden yksilöllisyyden puutteessa on muun muassa siinä, että ymmärrys kotouttamisesta kaventuu, kun kansalaisuutta tarkastellaan järjestelmälähtöisesti ja keskitytään työkansalaisuuteen sekä talouden näkökulmiin. Yksilöiden tarpeet eivät kuitenkaan rakennu ulkoisten määrittelyjen varaan ja näin sopeuttamisesta tulee mahdotonta. Tämä johtaa passiivisuuteen ja ollaan hyvin kaukana kriittisestä autonomiasta. Yksilö on mahdotonta pysyä motivoituneena ja seurata omaa, yksilöllistä kotoutumisen polkua, missä hän voi kasvaa korkeimpaan potentiaaliinsa. Maahanmuuttajista kehittyy palveluista riippuvaisia, mahdollisuus neuvotella tulevaisuudestaan puuttuu perusautonomian tasolla, mikä muodostaa uhan heidän aktiiviselle kansalaisuudelleen ja hyvinvoinnille. (Turtiainen ym. 2018.)

Kotouttaminen ja kotoutuminen hyvinvoinnin tavoittelemisena voisi olla myös kotouttavan sosiaalityön tavoite. Sosiaalityön tarkoituksena on voimaannuttaa heikkoja ja parantaa heidän toimintaedellytyksiään, osallisuuttaan ja elämänhallintaansa. (Kananoja 1997, 18.) Lisäksi sosiaalityön tavoitteena on yhteiskunnan ja sen yksilöiden kokonaisvaltainen hyvinvointi. Hyvinvointia tavoitellakseen on sosiaalityön kitkittävä köyhyyttä, eriarvoisuutta ja syrjäytymistä. Sosiaalityön tavoittellessa ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia on sen kiinnitettävä, myös tieteenalana, erityisesti huomiota niihin tekijöihin, joilla on vaikutusta ihmisten autonomialle ja sen toteutumiselle. Sosiaalityöntekijöiden resurssipula ja asiakastyön prosessien kaavamaisuus voivat olla tämän näkökulman esteenä. Osataanko asiakassuunnitelmia tai kotouttamissuunnitelmia tehdessä ottaa huomioon esimerkiksi asiakkaan kriittisen autonomian merkitys hyvinvoinnille? Jotta maahanmuuttajat voisivat hyötyä kuntien laatimista kotouttamisohjelmista ruohonjuuritasolla, tulisi ohjelmissa tuoda selkeämmin esiin myös kotouttamispalveluiden konkreettiset tavoitteet, joissa yksilöiden tarpeet eivät

rakennu vain ulkoisten määrittelyjen varaan ja antaa näin ollen työkaluja kotouttamistyön arkeen erilaisissa maahanmuuttopalveluissa. (Törrönen 2012, 183-188.)

Tutkimusprosessin aikana jäin useasti pohtimaan maahanmuuttajan oikeutta kriittiseen autonomiaan. Voidaanko yhteiskunnassamme ylipäätään hyväksyä se, että maahanmuuttaja on kriittisesti autonominen? Toimiiko kaksisuuntaisuus vai ovatko maahanmuuttajat enemmänkin kotouttamistoimien passiivisia kohteita? Monin paikoin kotouttamiseen liittyvästä keskustelusta voi rivien välistä tulkita, että kotoutujan tulee sopeutua valtavirtaan ja nähdä suomalainen elämäntyyli totuuden mukaisena ja niin sanotusti ainoana oikeana. Vai saako vielä kotoutumisprosessissa oleva maahanmuuttaja suhtautua kriittisesti vallitsevaan kulttuuriin ja siihen kotouttamiseen eli olla kriittisesti autonominen?

Kotoutumisen todellinen onnistuminen vaatii tällä hetkellä lakisääteisten palveluiden lisäksi kunnilta ja heidän työntekijöiltään paljon asiantuntevaa päämäärätietoista toimintaa. Sitä onkin monissa kunnissa monin paikoin nähtävissä, mutta kotoutumisen onnistuminen ei saisi olla näiden hyväntahtoisten ja toimeliiden työntekijöiden ja vapaaehtoisten varassa. Kotouttamistyöhön liittyviä hankkeita ja ohjelmia on ympäri Suomea paljon. Hankkeiden määrä ja toiminnan hankemuotoinen painotus kertoo siitä, että kotouttaminen ja sen edistäminen eivät ole pysyvä osa suomalaista yhteiskuntaa ja julkisen sektorin vastuulla (Saukkonen 2020). Olisi tärkeää, että jatkossa toimintaa suunniteltaisiin vaikuttavuuden tutkimukset ja arvioit huomioiden. Kotouttamisohjelmien suppeat ja vähäiset näkökulmat kotoutumisen haasteiden taustatekijöihin herättää ajatuksen siitä, miten tärkeää olisi selvittää, mitkä kotoutumisen edistämiseksi tarkoitetut toimet ovat vaikuttavia. Näin päästäisiin eroon myös ohjelmien pinnallisuudesta.

Tärkeintä olisi ymmärtää kotouttaminen mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja tehdä tärkeitä valintoja omaan elämään ja hyvinvointiin liittyen. Hyvinvointi ei ole vain sairauksien poissaoloa tai toimeentuloa, vaan ihmisten itsenäisiä toimintakykyjä ja voimavaroja. Tällöin kotouttaminen voisi vahvistaa maahanmuuttajan autonomiaa, omaa kyvykkyyttä, menestymistä sekä kokonaisvaltaista hyvinvointia.

LÄHTEET

- Aaltio, Elina 2013: Hyvinvoinnin uusi järjestys. Gaudeamus. Helsinki.
- Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Ensimmäisen painoksen muuttumaton lisäpainos. Juva: Wsoy graafiset laitokset.
- Anthias, Floya 2013: Moving beyond the Janus Face of Integration and Diversity Discourses: Towards an Intersectional Framing. *The Sociological Review*, 61(2), 323-343.
- Ager, Alastair & Strang, Alison 2008: Understanding Integration. A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, Vol 21, 2, <https://academic.oup.com/jrs/article/21/2/166/1621262>
- Berry, John W. 2011: Integration and Multiculturalism: Ways towards Social Solidarity. *Papers on Social Representations*. Vol.20. 2.1-2.21. http://www.psych.lse.ac.uk/psr/psr2011/20_02.pdf . Viitattu 20.5.2020
- Berry, John W. 1980: Acculturation as varieties of adaptation. Teoksessa A. Padilla (toim.) *Acculturation: theory, models and some new findings*. Boulder: Westview Press, 9-25.
- Berry, John W. 2005: Acculturation: Living succesfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29 (6), 697-712.
- Berry, John W. 2008: Globalisation and acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 32 (4), 328-336.
- Castaneda, Rask, Koponen, Suvisaari, Koskinen, Härkänen, Mannila, Laitinen, Jukarainen, Jasinskaja-Lahti 2015: *Kotoutuminen ja osallisuus*.
- Doyal, Len ja Ian Gouh 1991. *A theory of human need*. Houdmills, Basingstoke, Hamshire&London:Macmillan.
- Eronen A., Härmälä V., Jauhiainen S., Karikallio H., Karinen R., Kosunen A., Laamanen J-P., Lahtinen M. 2014: *Maahanmuuttajien työllistyminen. Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut. Työ ja yrittäjyys 6/2014. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja*. Helsinki. Edita Prima Oy.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.
- EWSI Editorial Team 2020: Euroopan Unionin selvitys: "What measures are in place to ensure the long-term itegration of migrants and refugees in Europe" [ttps://ec.europa.eu/migrant-integration/feature/what-measures-are-in-place-to-ensure-the-long-term-integration-of-migrants-and-refugees-in-europe](https://ec.europa.eu/migrant-integration/feature/what-measures-are-in-place-to-ensure-the-long-term-integration-of-migrants-and-refugees-in-europe). Viitattu 25.4.2020
- Gothóni, Rail & Siirto, Ulla. 2016: *Johdanto: Pakolaisuus muuttuvassa maailmassa*. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 9-20.
- Hammar, Sari & Siirto, Ulla 2016: *Pakolaisuus muuttaa maailmaa – ja suomalaista yhteiskuntaa*. Teoksessa Gothóni, R., Hyväri, S., Kolkka, M. ja Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) *Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena – Diakonia-*

- ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2. 2016. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 217-232.
- Hansen, Saana & Holm, Hanna 2016: Kun kuntaan tulee pakolaisia. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Helsinki: Gaudeamus, 159-188
- Heino, Eveliina 2018: Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Helsinki.
- Mäkelä, Marjo 2016: Kiintiöpakolaisten valinta. Teoksessa Gothóni, Raija. & Siirto, Ulla. (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Helsinki: Gaudeamus, 77-90.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Pohjola & Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS kustannus.
- Nikander, Pirjo 2010: Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. 2010. Haastattelunanalyysi. Vastapaino. Tampere.
- Kankaanpää, Reeta; Eskelinen, Niko; Veszteg, Csilla; Anand, Janet; Mäki-Opas, Tomi; Vaarama, Marja; Neuvonen, Samuli 2019: Varhaisessa kotoutumisen vaiheessa olevien pakolaistaustaisten aikuisten elämänlaatua selittävät tekijät https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138882/YP1905-6_Kankaanp%c3%a4%c3%a4ym.pdf?sequence=2&isAllowed=y Viitattu 2.2.2020
- Kananoja, Aulikki. 1997: Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Raportteja 211. Stakes. Helsinki.
- Kokkonen, Tuomo, Turtiainen, Kati, Viitasalo, Katri 2018: Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineessa. Janus vol. 26 (4) 2018, 343–360
- Kunnan kotouttamisohjelma, <https://kotouttaminen.fi/kunnan-kotouttamisohjelma>, viitattu 10.5.2020
- Kurtti, Aira 2010: Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Sosiaalityön lisensiaatin tutkielma.
- Laki Kotouttamisen edistämisestä (L1386/2010i)
- Lautiola, Hannele 2013: Kumppanuutta kotoutumisen kentillä - Esimerkkejä järjestöjen ja viranomaisten yhteistyöstä kotoutumisessa. Osallisena Suomessa, Kopio Niini 2013.
- Lyytinen, Eveliina. 2019 (Toim.): Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Siirtolaisinstituutti, Turku.
- Martikainen, Tuomas, Saari, Matti & Korkiasaari, Jouni 2013. Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Teoksessa Martikainen, T., Saukkonen, P. & Säävälä, M. (toim.) Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 23-54.
- Mäkelä, Matti. 2016. Kiintiöpakolaisten valinta. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Helsinki: Gaudeamus, 77-90.
- Niemelä, Pauli 2009 teoksessa: Mäntysaari, Pohjola, Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209-236

- Nikander, Pirjo 2010: Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. 2010. Haastattelunanalyysi. Vasta paino. Tampere.
- Raunio, Kyösti 1981: Elintasotutkimuksen historiaa Suomessa. Julkaisussa: Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen opetusmoniste 2.
- Ryan, Richard ja Deci, Edward 2001: On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. Annual review of psychology. Vol 52.
- Sacramento, Turtiainen & Silva 2019: Policies of Refugee Settlement and Integration in Europe: the Cases of Portugal and Finland. European journal of immigration and law (2019)
- Salavuo Kari 1969: Taloudellisen tason asteikko elintason mittana. Tutkimus taloudellisen tason soveltuvuudesta palkansaajien ja pienviljelijöitten elintason mittaamiseen ja vertailuun. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 17, 1969
- Saukkonen, Pasi 2013: Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.
- Saukkonen, Pasi 2016: Ulkomaalaistaustaisten kotoutuminen Helsingissä 2016. Työllisyys, tulot ja asuminen. Tietokeskus, Helsinki.
- Saukkonen, Pasi 2020: Suomi omaksi kodiksi. Helsinki: Gaudeamus.
- Siirto, Ulla ja Hammar, Sari 2016: Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Gothoni, Raili ja Siirto, Ulla. Pakolaisuudesta kotiin. Gaudeamus.
- Simpura, Jussi & Uusitalo, Hannu 2011: Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Teoksessa Juho Saari (toim.): Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, University Press, 106–139.
- Sotkasiira, Tiina 2018: Kotoutumista vai hyvinvointia? Maahanmuuttajien autonomia syrjäseutujen kotopalveluissa. Teoksessa: Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (eds) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamista, toimintaa ja rajankäyntiä auttamistyön kehyksissä. Tampere: Vastapaino.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Mielensterveyttä edistävä työote <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/maahanmuuttajien-mielensterveys/mielensterveytta-edistava-tyote> viitattu 1.3.2020
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki Tammi.
- Turtiainen, Kati, Kokkonen, Tuomo, Viitasalo, Katri 2018: Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineessa. Janus vol. 26 (4) 2018, 343–360
- Turtiainen, Kati 2012: Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities- Resettlement as a Part of Durable Solutions of Forcrd Migration.

Jyväskylä studies of education, psychology and social research 451 Jyväskylä.
University of Jyväskylä

- Turtiainen, Kati 2011: Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä.
Teoksessa: Aini Pehkonen & Marja Väänänen – Fomin (toim.) Sosiaalityön
arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. PS-kustannus.
139–161.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2017: Maahanmuuttajat ja työvoimapolitiittisten
toimenpiteiden vaikuttavuus. Työelämä. 26/2017.
- Työ- ja elinkeinoministeriön, Ohjeet kuntien kotouttamisohelmien laadintaan.
Kotouttaminen.fi, viitattu 27.5.2020
- Törrönen, Maritta 2012: Sosiaalityö ja arkinen hyvinvointi. Vastavuoroisuuden
dialektiikka. Janus. 20 (2). 182–191
[http://scholar.googleusercontent.com/scholarq=cache:WLhDjRyxJKIJ:scholar.
google.com/+sosiaalityö+hyvinvointi&hl=fi&as_sdt=0,5](http://scholar.googleusercontent.com/scholarq=cache:WLhDjRyxJKIJ:scholar.google.com/+sosiaalityö+hyvinvointi&hl=fi&as_sdt=0,5). Viitattu 25.9.2020
- Vaarama, Marja, Karvonen, Sakari, Kestilä, Laura, Moisio, Pasi & Muuri, Anu 2014b:
Eriarvoisuus ja syrjäytyminen hyvinvointipolitiikan keskiöön. Teoksessa:
Vaarama, M. 111 Karvonen, S. Kestilä, L., Moisio, P. & Muuri, A. (toim.):
Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
323–328.
- Valtioneuvosto. 2015. Valtioneuvoston selonteko 2011-2014, Maahanmuuton ja
kotouttamisen suunta. Sisäministeriö.
- Vuori, Jaana. 2015: Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Julkari 80
(4), 395–404. <https://www.julkari.fi/handle/10024/129563> Viitattu 26.4.2020

